

*1 de febrer de 1970, inauguració de l'escultura
de l'Home de la Manta, obra de José Gozalbo*

HISTÒRIA

ELS MOROS, A LES FESTES D'ALACANT DE 1878

L'agost de 1878 alguns moros de Bocairent van acudir a Alacant per participar a les festes dedicades a la Verge del Remei, especialment a la cavalcada anomenada “*Cabalgata Histórica de Doña Violante y Alfonso X El Sabio*”.

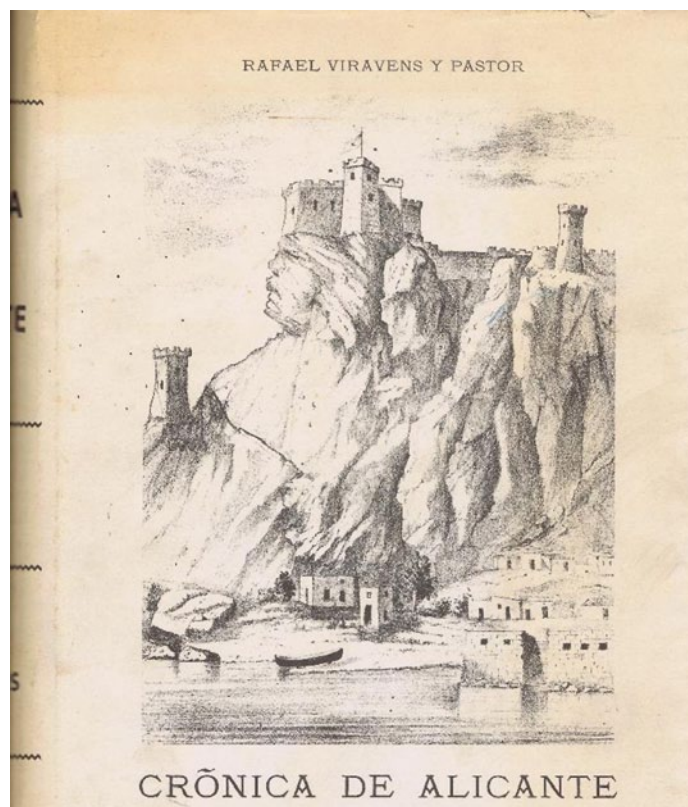
Les festes de 1878 i la figura de Rafael Viravens

Fins al 1872 les festes en la ciutat d'Alacant no tenien caràcter municipal, eren de barri, i se celebraven a expenses dels veïns, que feien missa, processó, danses, bous en corda, revetles, etc. Però al 1872 va ser l'Ajuntament qui va programar els festejos amb motiu de la celebració de la festa de la Santa Faç al mes de juliol, donant així resposta a l'afluència de visitants que la ciutat rebia en dates estiuenques. Així, entre d'altres entreteniments, es van programar carreres de cavalls i regates, com també jocs de cucanya.

Acabades les festes de 1872, no es van programar festejos ens anys posteriors, fins que al 1878, i després de l'acord entre les corporacions municipals i eclesiàstiques, es va decretar el 5 d'agost, dia de la Verge del Remei, com a dia sant. Els festejos d'aquell any van tindre un acte central, l'anomenada “*Cabalgata Histórica de Doña Violante y Alfonso X El Sabio*”, i es van organitzar sota la direcció del cronista oficial de la ciutat d'Alacant, Rafael Viravens i Pastor. Militant del partit moderat, Viravens havia treballat com a funcionari de la Fàbrica de Tabacos, havia estat director de les Cases de Beneficència i de l'Hospital Civil, així com funcionari del Govern Civil, càrrec del que va cessar en ocórrer la Revolució Gloriosa de 1868. Al 1875 va ser nomenat Arxiver Municipal i Cronista Oficial de la Municipalitat. Viravens va ser l'artífex de la recuperació dels simulacres de Moros i Cristians a Alacant. La data més antiga contrastada de la presència d'aquests simulacres a Alacant és de l'estiu de 1691, amb commemoracions honorífiques a la canonització de Sant Joan de Déu i Sant Pasqual Bailón. Anys després, al segle XVIII, la festa es consolidaria com a acompanyament de casaments reials, naixements de prínceps, coronacions i victòries militars, sense tindre una periodicitat fixa ni una ubicació determinada. Com que al 1248 fou el fill de Ferran el Sant, l'infant Alfons de Castella, futur Alfons X, qui va arrabassar la ciutat d'Alacant als musulmans, la seua figura va servir de base a la cavalcada del 1878.

Les postures dels diferents periòdics alacantins

La celebració dels festejos no va estar exempta de polèmica, i des de ben prompte els periòdics de la ciutat d'Alacant van anar oferint la seua particular visió sobre l'esdeveniment, i sobretot l'opinió que els mereixia el fet que al capdavant de l'organització de la cavalcada estiguera el senyor Viravens. El

18 de juliol de 1878 el diari “El Graduador”, de tarannà progressista, parlava així del cronista d'Alacant, arran de les desavinences que havien sorgit entre membres de la corporació municipal i que podien fer que es reduïra el nombre de festejos que ja estaven anunciats: “*Desengáñese el Ayuntamiento de Alicante; mientras permita que el cronista, Sr. Viravens, maneje la mayor parte de las cosas que se hacen por acuerdo de la corporación popular, no le saldrá nada bien. Al Sr. Viravens se le puede aplicar el adagio que dice: Per ahon pasa, baña*”. No seria l'única crítica que li faria.

Per la seua banda, el discurs del periòdic “El Constitucional”, de caire conservador, era diferent. El 19 de juliol publicava una extensa crònica, titulada “Fiestas”, on feia un repàs de l'actualitat referent a la preparació dels festejos que començarien al dia següent i acabarien un mes després, el 20 d'agost. És per això que veia satisfet com la comissió de l'Ajuntament i també la junta directiva de la societat El Fomento estaven ja preparant els festejos, i com l'Ajuntament havia obtingut el permís “[...] de nuestro dignísimo Prelado, tanto para la procesión histórico-religiosa anunciada en el programa de fiestas, como para la traslación á esta capital de la imagen de la virgen de Loreto que existe en la villa de Muchamiel de la cual es pa-

trona". A la cavalcada es volia fer un repàs pel que havia estat la història d'Alacant, per la qual cosa la comissió s'ocupava activament "[...] en preparar los trajes característicos de los que han de representar los personajes de las distintas dominaciones á las que ha estado sometida Alicante desde los romanos a nuestros días y que han de figurar en la procesión". El programa d'actes incloïa també una exposició artística industrial, corregudes de bous, per les nits sarsueles bilingües al Teatre Principal, concerts de banda a l'aire lliure, teatres mecànics, etc.

Per tot això, "El Constitucional" no es cansava "[...] de celebrar el pensamiento de los iniciadores de estas fiestas, que es altamente patriótico, puesto que estamos seguros que ha de redundar en beneficio de la población en general y de las clases trabajadoras en particular", enviant així un missatge al seu col·lega "El Graduador", tant crític amb els festejos, tot adduint que "[...] en las grandes fiestas que se hacen en todas las capitales del mundo hallará diversiones de todos géneros y para todas las clases sociales, pues es imposible que los festejos públicos, se concreten á espectáculos de cierta naturaleza y que estan sólo al alcance de las clases pudientes". I seguidament defenia la presència dels Moros i Cristians a la programació: "Por eso desde París a Madrid se ofrecen al pueblo diversiones que le entretengan honestamente, y muchas de las cuales no tienen, ni la significación ni la belleza típica que esos simulacros que en España se llaman moros y cristianos, y que conservan como fiestas tradicionales muchos pueblos de la importancia de Alcoy". Afegia que l'objectiu de les festes no era altre que animar a una ciutat decaïda i que les seues crítiques eren injustes, i que no era correcta eixa actitud de censurar-ho tot i convertir en arma d'oposició tots els actes públics. Finalment, "El Constitucional" es posava com a exemple del que havia de fer-se, ja que era un diari oposat al govern en el poder, però que recolzava tot allò que es fera en pro del poble en general i d'Alacant en particular.

Però la redacció del noticiari "El Graduador" continuava amb la seua postura radicalment oposada a la inclusió dels Moros i Cristians en els festejos alacantins. El 20 de juliol es dirigia al seu col·lega "El Constitucional" així: "¿Cree "El Constitucional" que las personas sensatas de Alicante, no han de mirar con repugnancia esas escenas entre moros y cristianos, desechadas hoy por los pueblos más atrasados en costumbres?". Per a ells les misses i les salves convidaven a la meditació, però encara que a València, Alcoi i d'altres poblacions es conservaren els Gegants i Cabuts i els Moros i Cristians, "[...] Alicante jamás ha visto más que en el teatro á los gigantes y enanos, ni ha presenciado esos ridículos combates entre los defensores del Korán y los de la Biblia, recuerdos que se invocan más que por su carácter histórico, por su carácter religioso, para perpetuar y arraigar la absurda creencia de que los hombres de distintas religiones no son todos hermanos é hijos de un mismo Dios".

Tres dies després "El Graduador" continuava amb les seues crítiques cap a aquestes dos manifestacions festives, focalitzant a més les seues pulles en la figura del cronista Viravens: "NO LO CREEMOS.- Se nos dice que ha sido comisionado por el Ayuntamiento el señor Viravens para pasar á Alcoy y ajustar los trajes de moros y cristianos, y que ayer mismo salió para dicho punto. Si es verdad, algo rebajado queda el oficio de cronista". I a continuació les bastonades eren per als Gegants i Cabets de València: "Las llaves que ha de sacar San Pedro, las barbas

de los doce apóstoles, las cabezas de los enanos y gigantes y otras frioleras han llegado ya de Valencia." I afegia un aspecte important en totes aquestes crítiques, que no era altre que el fet de malbaratar diners en festejos mentre empleats públics no percebien el seu sou: "¿Cómo se van a divertir los maestros de escuela y los empleados del Municipio que no cobran!"

En la pàgina tres de l'edició d'aquell 23 de juliol, després d'ocupar-se de la crònica de la correguda de bous, el cronista Ben Lareef assenyalava açò: "Pido perdón á los inteligentes por mi atrevimiento; pues hago propósito firme de no ocuparme más que de moros y cristianos, que es lo que a mi me gusta, en cuestión de mamarrachos".

Interior casino d'Alacant segle XIX

El viatge de Viravens a Alcoi i els telegrams

Al dia següent "El Graduador" continuava amb les seues queixes. Parlava de l'arribada de Viravens a Alcoi per adquirir els tratges de moros, remarcant que el viatge del cronista corria a càrrec dels contribuents. A més, publicava el telegrama que Viravens havia enviat a l'alcalde d'Alacant, Terencio José Javaloyes. Tant el telegrama com la contestació són cridaners: "Alcoy 23 Julio, 10 y 28 mañana.- Cronista Ayuntamiento Alicante, á Alcalde Constitucional.- Llegué ayer algo molido por viaje. Ajustado ya traje Mahoma. Tropiezo dificultad, éste no tiene cabeza. Podría sustituirse por un botijo. Telegrafe resolución de V.S.". La resposta fou la següent: "Alcalde Alicante á Cronista Viravens.- Acepte traje como esté. Sobran cabezas aquí para reemplazar la de Mahoma. En último resultado pondremos calabaza. No olvide uniformes capitanes, ni instrucciones para llevar á cabo moros y cristianos." Finalitzava la notícia fent palès de nou el fet que l'Ajuntament no tenia problemes per a gastar diners en festejos, "[...] no pudiendo pagar á los maestros ni á sus dependientes". També el periòdic alcoià "El Serpis" es feia ressò de la visita de Viravens a la seua edició del dia 25 de juliol, però sense entrar a fer valoracions.

El dia 27 de juliol de 1878 "El Graduador" es queixava de l'actitud d'aquells que havien de llogar els tratges: "¿No saben ustedes lo que pasa? Pues es muy sencillo, que nos hemos quedado sin moros y cristianos. ¿Pues no tienen la avilantez algunos de pedir dinero por adelantado por el alquiler de trajes! La gente de los pueblos no se fía de nadie. ¡Si estarán escamados!". Al dia següent "El Serpis" donava més detalls de la visita de Viravens a Alcoi: "Dicho señor nos ha hecho ya su visita y se ha

llevado, según dicen, veinte y cinco trajes de moros y diez y ocho de tomasinas."

El 30 de juliol trobem la primera referència a la presència dels moros de Bocairent a les festes alacantines. Eixe dia "El Graduador" publica el següent telegrama: "Bocairente 26 julio. 10,15 mañana (recibido con retraso) Delegado municipio á Alcalde Alicante.- Contratado veinte moros, tribu Benimau, por dos mil reales, música, pólvora, manutención. Llegarán ahí cuatro Agosto. Prepare hospedaje. Salga municipio con intérprete recibirlos ---- Alicante 28 Julio. 6,45 tarde. Alcalde Alicante á su delegado Bocairente. Municipio sesión extraordinaria acordó felicitar á usted por su actividad. Correo sale exposición para que ministro Estado conceda cruz piedra. Prepare maroma; coma mucho para llevarla. ¿Moros ajustados traen cabeza?". Com poden veure, els telegrames de l'època estaven farcits tant d'informació com de sarcasme. En eixa mateixa edició, i arran d'un conat d'incendi a la ciutat, "El Graduador" no malgastava l'oportunitat de criticar l'Ajuntament afirmant que no tenia una brigada de bombers però sí que era un municipi que "[...] organiza moros y cristianos, y alquila trajes y busca forasteros para que hagan de moros, porque los alicantinos tienen vergüenza, y no paga á los maestros, y debe tres meses á los empleados".

L'últim dia de juliol "El Graduador" publicava dos telegrames que feien referència a les festivitats del mes d'agost. El primer d'ells tenia relació amb la presència de la imatge de la Verge de Loreto a la processó del dia 5 d'agost: "Muchamiel 29 Julio 5 tarde. Delegado municipio á Alcalde Alicante.- Pueblo oponíase viaje Virgen de Loreto. Cura después misa subió púlpito, predicando sermón dialecto país, á fin convencer vecinos. Convencidos vaya Virgen por mañana y devolverán misma tarde después procesión. Ajustados romanos, no he podido encontrar quien haga César. ---- Alicante 30 Julio 2 madrugada. Alcalde á Delegado Muchamiel.- Siento descofianza esos vecinos. Todos estamos conformes con lo hecho. Objeto Cronista es venga Virgen, solo sea procesión. Si no encuentro César, lo hará un macero" (segons la R.A.E., el macer és la persona que porta la maça davant de les corporacions o persones autoritzades que usen aquest senyal d'autoritat. Es tracta d'un funcionari que encapçala les comitives municipals o d'altres corporacions lluint un "tabardo", uniforme d'antic origen i portant a la seua mà una maça).

El segon telegrama tenia a veure amb els moros de Bocairent: "Onil 30 Junio, 8 y 40 mañana. Un vecino á Alcalde Alicante.- Tengo moros á duro cada uno. Pida cuantos necesite para hacer remesa. --- Alicante 30 Julio, 11 mañana. Alcalde á vecino Onil.- Deploro no haya avisado antes tener surtido moros. Ajustados ya necesarios en Bocairente, aunque resultan caros. Como paga municipio no conviene rescindir contrato. Si necesitamos más avisaré a usted".

En cap moment hem trobat referències que ens indicaren expressament que els moros que van participar i ballar a les festes d'Alacant foren membres de la filà de Moros Vells, encara que és l'opció que sembla més plausible. Això sí, els tratges que van vestir a les festes alacantines serien els llogats per Viravens a Alcoi. Cal assenyalar que el "ball del moro" o "ball de la Mahoma" és una antiga dansa d'origen morisc que es ballava a la processó de Sant Blai. Aquest costum va desaparèixer cap a l'any 1873, i va quedar aleshores com un

ball exclusiu dels Moros Vells. El ball del moro es ballava amb arquets, llancetes, sonalles i bandoleres. Per cert, no seria l'única vegada que els Moros Vells actuarien a Alacant, ja que al 1936 van ser contractats per la foguera Hernán Cortés, ballant a la plaça de bous de la capital alacantina.

Real Liceo Casino d'Alacant

La programació de les festes

El 31 de juliol "El Constitucional" publicava el programa de la processó històrica i religiosa que se celebraria el dia 5 d'agost. Aquesta representació, que eixiria de l'església de Sant Nicolau a les cinc i mitja de la vesprada, estava dedicada a la Santíssima Verge del Remei, patrona d'Alacant, i es va dividir en onze grups. Al primer grup, després d'una secció de la Guàrdia Civil i de la cavalleria, eixien huit gegants i sis nans en representació dels temps prehistòrics. Al segon grup, anomenat "Tiempos de la ley antigua" anaven Josué i 24 ancians. Al tercer grup, "Predicación del Evangelio", estaven els apòstols i els quatre evangelistes. "Dominación romana" era el nom del quart grup, amb l'estendard de Roma, alguns guerres i uns quants sacerdots cristians de l'època. El cinquè grup, "Dominación Goda", el componien guerrers vestits d'aquella època. Al sisè grup, "Dominación árabe", apareixien els moros, alguns d'ells vinguts de Bocairent. Després era el moment de la "Dominación de los Reyes de Castilla", rememorant la conquesta d'Alacant per Ferran el Sant, acompanyat d'un grup de guerrers, de la imatge de Sant Nicolau de Bari, de membres de la Beneficència i de la Verge del Lluch. El huitè grup era el de la "Dominación de los Reyes de Aragón", amb un rei d'armes acompanyat de guerrers, a més de la imatge de la Verge dels Àngels, acompanyada de xiquetes vestides d'àngels i de joves amb palmes. La "Dominación de los Reyes D. Fernando de Aragón y Doña Isabel la Católica" componia el novè grup, amb un rei d'armes acompanyat de la imatge de la Santa Faç. El desè grup, "Dominaciones del emperador Carlos V y de Felipe II", amb la imatge de la Verge de Loreto, acompanyada de l'Ajuntament d'Alacant, retors i membres del clero, a més dels fidels de Mutxamel, amb una guàrdia de guerrers amb banda de música. Tancava aquest grup la imatge de Sant Roc. L'últim dels grups de la processó era el de la "Dominación de Felipe IV", amb un gran acompanyament de grups diversos: membres de la Guàrdia Civil, estendards, corporacions civils, militars i eclesiàstiques, membres de

l'Ajuntament... a més de la imatge de la Verge de les Neus. Finalment s'especificaven els carrers pels quals transcorria la nombrosa representació.

Per la seua banda, el 28 de juliol "El Eco de la Provincia", diari procliu a la celebració de la representació pels carrers d'Alacant, publicava detalls del combat naval que havia de fer-se entre moros i cristians el dia 7 d'agost: *"Uno de los detalles que más lucirán en aquellos regocijos será el combate naval entre moros y cristianos, los cuales, lucirán (mucho lucimiento es ya para tan corto espacio), espléndidos trajes de seda y oro, estandartes y banderas alegóricas. Las comparsas de moros (ó lo que es lo mismo, unos cuantos betuneros que fuesen en comisión á ponerse á las órdenes del Sr. Viravens), en las evoluciones que precederán al simulacro, usarán instrumentos árabes como el añalife, la bocina, el adufe, la chirimia, el atabal y los crótales; los cristianos usarán en las operaciones del combate el clarín, y la trompeta, llevando como enseña un rico estandarte con la Cruz".* És possible que els moros aplegats de Bocairent també participaren en eixes evolucions prèvies al combat, ja que sembla que la seua participació no es va quedar només en la processó històrica i religiosa. L'1 d'agost, "El Graduador" inseria en les seues pàgines aquesta notícia, i acte seguit passava a criticar-la: *"¿Acaso se cree, que Alicante es un país de babiecas para excitar su curiosidad con grotescos cosmoramas y anuncios de saltimbanquis? ¿De qué caja de Pandora sale tanta seda y tanto oro y tantos ricos estandartes y tantos instrumentos árabes y tanta profusión de instrumentos orientales, cuando á los infelices barrenderos se les adeudan tres y cuatro meses de sus insignificantes haberes? ¿Es merecedor este pueblo que se encuentra abocado á la miseria que se haga de él tan sangrienta burla? ¿Es con ridiculos simulacros como se levanta de la postración en que gime nuestra querida ciudad?"*.

El 4 d'agost "El Constitucional" parlava dels actes que durant els dies de festa es farien a diferents llocs de la ciutat, entre d'ells al Carrer Major, els veïns del qual s'havien implicat en les celebracions engalanant les façanes i organitzant diferents activitats, entre d'elles el repartiment de pa per als més necessitats els dies 5 i 7. També es farien al carrer *"[...] corridas de pollos, cucañas y danzas, por las comparsas de moros, gigantes y enanos, dejándose oír los sonidos de la dulzaina y tamboril y elevándose también varios globos"*. Eixe 4 d'agost ja s'havien celebrat alguns actes, i així ho va destacar el dia 6 "El Constitucional": *"Desde las primeras horas de la mañana empezaron á recorrer las calles tocando diana las bandas de musica precedidas de comparsas de guerreros antiguos, de moros y de labradores vestidos á la usanza de siglos pasados. Gran multitud de gente seguía estas comparsas que se retiraron á las ocho de la mañana"*. No sabem si els moros de Bocairent van participar en aquest acte, ja que la seua arribada a Alacant estava programada per a eixe dia 4.

El dimecres 7 d'agost "El Constitucional" publicava la seua crònica de la processó celebrada la vesprada del dilluns 5, processó que qualificava de *"brillantísima"*. Pel que fa a la presència dels moros, li dedica unes breus línies: *"La dominación árabe iba después representada por una comparsa de moros, con la media luna inclinada y sonando el tamboril y la dulzaina"*. Finalitzada la processó, les activitats festives continuaren per tota la ciutat: *"No solo la espaciosa esplanada y el muelle de la costa se hallaba literalmente llenos de gente, sino que por las calles de toda la ciudad se veían inmensos grupos de personas que se detenían en las plazas a presenciar las características*

danzas de los moros, que tenían lugar al compás de los sonidos de la banda de La Lira".

La barreja de participants la va descriure el periodista Moja Bolívar així: *"[...] he podido impacientarme dos horas largas esperando en la calle de Santa María a que unos danzantes la recorrieran bailando, alumbrados por teas resinosas entre dos apretadas filas de gente. El disfraz de los artistas era bastante original, pues, entre ellos había salvajes, sendras (sic) de la Edad Media, soldados de los tercios flamencos, gitanos, negros y toreros con bigote"*, tot al so de la dolçaina i el tambor.

El combat naval

A la pàgina següent es donaven detalls del combat naval que es faria entre moros i cristians. La nit anterior s'havia fet una retreta, amb participació dels moros, que anunciaven la seua intenció d'atacar la ciutat. El dia 7 de vesprada s'anunciava que a les quatre de la vesprada eixiria des del Consistori *"[...] una comparsa vestida con trajes de moros, sonando añalifes y bocinas y tocando adufes, dulzainas, crótales y atabales"*. Aquests moros ballarien per diferents carrers fins la muntanya del Molinet, on esperarien l'atac d'una companyia de cristians. Els moros, davant l'atac cristià, *"[...] abandonarán el cerro, y embarcándose en los buques que, empavesados con banderas y trajes morunos estarán fondeados en las aguas de la cantera, desde éstos resistirán el nutrido fuego que se les hará desde tierra"*. Una vegada derrotats, els moros *"[...] saltarán a tierra entre la algaraz de la multitud y los toques de las bandas militares que celebrarán con sus armonías la derrota de los adoradores del profeta y los triunfos de los defensores de la Cruz"*. Després, tots junts es dirigirien per diferents carrers fins el carrer de la Princesa, acompanyats d'una banda de música.

Les crítiques als moros de Bocairent

"El Graduador" no compartia l'entusiasme d'"El Constitucional" i "El Eco de la Provincia", i el mateix 7 d'agost ja es preguntava quin era el cost que les festes tenien per als alacantins: *"Cuando termine la tregua de los moros y cristianos, nos permitiremos preguntar al "Eco" cuánto han costado todas estas fiestas y que es lo que ha quedado como recuerdo [...]"* ¿Qué quedará de estas fiestas de enanos y gigantes y moros y cristianos? *Quedarán deudas en el Ayuntamiento y el recuerdo de los vecinos de Bocairente, que han hecho el papel de moro, por 20 rs, viaje pagado y manutención"*. Al dia següent el mateix periòdic tornava a posar als moros de Bocairent com a excusa per a criticar els festejos: *"El martes por la tarde, cuando el Templete del Casino estaba lleno de socios, que fueron á presenciar las regatas, que por más señas no se efectuaron, una de las compañías de moros se entró en aquel local, y después de tomar un refresco, continuaron su paseo por la esplanada. Suponemos que estos moros no serían los de Bocairente, cuando se permitieron gastar de su peculio el importe de los refrescos"*

Aquestes crítiques als moros de Bocairent no van ser ben rebudes, i "El Graduador" es va veure obligat a justificar les seues paraules el 9 d'agost: *"Es inexacto que hayamos ridiculizado á los que han contribuido al esplendor de las fiestas como con sobra de ligereza escribe el diario ministerial. Hemos elogiado, y no nos cansaremos de elogiar la idea de la Exposición, y elogiamos las limosnas, la iluminación de los jardines y las músicas; pero condenamos y condenaremos siempre las mascaradas y las ridiculeces que se quieren naturalizar en una capital*

culta. En cuanto á los obsequios que han merecido los vecinos de Bocairente, los encontramos justificados, porque además de que esto es propio de la buena educación de estos habitantes, alguna prueba de afecto merecen los que recrean al público con bailes bastante bien combinados. ¿Por qué, pues, y á santo de qué hemos de rectificar?”.

El balanç dels festejos

El 10 d'agost "El Graduador" feia balanç del que havien significat les festes per als alacantins. La crònica, escrita de nou per Ben Laaref, no deixa passar l'ocasió de criticar el balanç que de les festes va fer "El Eco de la Provincia". Així, Ben Laaref comença el seu text de manera contundent: "Después de las ridículas farsas de moros, cristianos y gigantones que ha presenciado Alicante en estos días últimos...", per a continuar criticant el que havia escrit "El Eco", dient entre d'altres coses que "[...] no gozamos de muy buen humor para reirnos los que escriben Las fiestas de Alicante y describen en cantos épicos las dulces impresiones que se llevan los que han venido á dejarse el dinero [...] No cabe duda que el mundo cada uno lo entiende á su manera; y por lo mismo no es extraño que tales despropósitos se digan en las columnas de ese periódico". Finalitzava el seu escrit amb to irònic: "Por hoy hacemos punto final, puesto que "El Eco" promete continuar. Si así es, destinaremos una hora del día, y una columna del periódico, para cantar con nuestro colega, que los moros deben volver, para que Alicante sea un canal por donde discurran las fuentes de riqueza que se dejan los forasteros".

Més avant, en una altra notícia, continuava la seua particular batalla contra el seus rivals: "Ha causado general sorpresa que "El Eco" no haya publicado una extensa narración del combate entre moros y cristianos. ¿Por qué será? Tampoco "El Constitucional" ha dedicado ni siquiera un suelto á ese acontecimiento; pero no lo explicamos, porque hay hechos que causan rubor".

D'altra banda, en l'apartat de "Gacetillas" publicava, per galanteria, alguns dels telegrams que el senyor Viravens havia rebut de diferents parts del món felicitant-lo per les festes. Hi ha telegrams en anglès, francès, alemany, italià, castellà i valencià. A continuació en reproduïm algun d'ells:

- London the 9 August 1878. To Mister Viravens.- Alicante (Spain) I return enthusiastic of Joshua and Roman wearings rifle guns. My health permitting I wish to go and see the festival next year. Please obtain two tickets on the sun side. Mac Bol.
- Roma 9 Agosto. Signore Viravens. Arribato fama feste á questa bella terra. Se sarano eguali anno venturo contratate dodici lancia vedere desimbarco mori. Maccarroni.
- Sevilla 9. Compare Viravens. Ozté es un mozo del tóo pinti-parao pa el caso. Los moritos man entusiasmao las últimas telas el corazón. ¡Chachipé! Yo y mi chai le veremos la fila (qué debe ser güena, salvo error) cuando vayamos á esas gromitas del año que viene. Sea enhoragüena y guarde un par de sitios é preferencia pa este par de personitas garbosas y no se olvie de que mi alfiler es mu grande y pelea solo. Eehe ozte bien sus cuentas pa evitar una ezazon. ¡Viva el salero!
- Sueca 8 Agost. A Rafelet el Curro. Vosté es aquell cavaller vestit en americana negra y antiparres blaves, que dirichia les festes dels moros y cristians. Guardem quatre entrades pera les festes del añ que ve. Chimo.

Per finalitzar, assenyalarem que a l'any següent va continuar fent-se la cavalcada, no així el desembarcament, per resultar massa costós per a les arque municipals. Conta la llegenda feta història (o a l'inrevés), que aquell any no es va poder trobar cap actriu a l'alçada del paper de Na Violant, per la qual cosa Viravens es va veure obligat a contractar per representar tant noble paper a una prostituta "de reconocido prestigio y fama local", que davant les burles i mofes que se li feien al seu pas, es va despatxar a gust cridant "iros todos a la perrera". El cas és que aquelles primeres cavalcades foren per als periòdics conservadors positius, traient a la ciutat per uns dies de la seua postració, mentre que els periòdics progressistes qualificaren a Viravens de "Cronista de Barrabás", definint la cavalcada de "mamarracho" i inclús demanant l'empresonament de Viravens per desprestigiar les institucions monàrquiques.

Jairo Vañó Reig

BIBLIOGRAFIA

- Aculliber (Associació Cultural Lleó Ibèric de Bocairent): <http://www.aculliber.com>
- Alicante vivo: <http://www.alicantevivo.org>
- Biblioteca Virtual de Prensa Histórica: www.prenahistorica.mcu.es
- Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España: www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/
- Hispana. Directorio y recolector de recursos digitales: www.hispana.mcu.es
- VAÑÓ SILVESTRE, Francisco. *Bocairente. Fiestas a San Blas Obispo y Mártir. Soldadesca, Moros y Cristianos*. Bocairent: Comisión de Fiestas de San Blas, 1982.
- *150 anys Moros i Cristians Bocairent 1860-2010*, 2012. Ed. Associació de Festes de Moros i Cristians a Sant Blai, Bocairent

ELS LLINATGES DE BOCAIRENT

Els repobladors de la Conquesta (2)

Sempre que s'ha parlat de la carta de poblament de Bocairent, s'ha dit que el repoblador és Eiximen Pereç d'Oriz, cosa que no és el que diu el document, que manifesta d'altres cinc cavallers en pla d'igualtat: Gregori de Calatayud, Jacobo d'Oiz, Pere de Miliá, Lope Sancho de Sperandeu i Arnaldo d'Alcoraz. En la mateixa deixa clar la validesa de les donacions i repartiments fets amb anterioritat i dels que efectuen amb posterioritat, i que tant uns com altres siguen irrevocables i a perpetuïtat.

També indica amb claredat la quantitat de repobladors: tres-cents vint, i que han de buscar-los i establir-los, donant-los, terres, cases, estables, raval, vinyes, hortes i altres heretats. El territori a repoblar, també queda aclarit en el text, que estableix un terme general de Bocairent, amb dos termes particulars que són Banyeres i Mariola. Ara bé, no anomena Alfara ni Banyeres; en el cas d'Alfara, s'ha d'interpretar que des d'un primer moment estaria dins del de Bocairent, però en el cas de Banyeres, em fa pensar que Mariola i Banyeres fan referència a un mateix lloc, tot i les mencions d'investigadors, com és el cas de Manuel Vicent Febrer Romaguera, que interpreta que Mariola queda despoblada, "*perdida entre las abruptuosidades de su sierra*". Segurament, este comentari el fa pensant que Mariola és la Torre de Mariola, i no Banyeres, que té el seu castell i terres cultivables al seu voltant, dins d'un terme propi. En la meua opinió Mariola podria ser Banyeres, i no la torre de Mariola que mai ha tingut cap població ni terme. Les prospeccions arqueològiques realitzades a les proximitats de la torre demostren que no hi ha restes de construccions.

Les característiques de l'espai físic a repoblar són importants per comprendre la repoblació dels pobles de la Mariola. La serra és el lloc apropiat per establir a pastors-guerrers, i les terres de secà i hortes per a llauradors-guerrers. Tant Bocairent com Banyeres i Agres, amb els seus castells aprofitaven per tallar el pas fronterer amb Castella i també per impedir que els moros en possibles revoltes es refugiaren en la serra. El castell d'Alfara, que era poc fortificat, fou utilitzat per a establir als moros desallotjats dels altres castells, convertint-se en lloc de majoria morisca.

Els repobladors

En primer lloc, tenim al cavaller navarrés **Eximen Perez d'Oriz**, del qual quasi tot el que del seu origen s'ha dit és incorrecte i que caldria revisar, però que ho farem en una altra ocasió. En total podem documentar 249 repobladors,

quantitat que queda lluny dels 320 ordenats pel lloctinent per indicació del rei. Els 71 restants per aconseguir la quantitat total segons alguns investigadors no es va fer efectiva, no obstant en la meua opinió és probable que sí que es produïra, ja que el text de la Carta diu en l'article 7: *Además, concedemos a vosotros que hasta el último día de este mes de marzo presente en adelante, aquellos pobladores que presentes estén entonces en los lugares predichos, podáis llenar y completar de otros pobladores que a vosotros lleguen y deseen hacer allí su residencia personal hasta el número de los predichos trescientos veinte pobladores*. És a dir, que si els 249 se suposa que són els que portaven Cartes de donació, els 71 pogueren establir-se encara que no la tingueren.

Sols coneixem el nom de 28, dels 249, ja que els altres figuren com a peons acompanyants, que cal suposar del mateix origen dels cavallers. En la seua majoria es tracta d'aragonesos que serien 158; seguits per navarresos, uns 35; castellans 22; i 34 que són patronímics i altres de difícil identificació amb alguna nacionalitat.

En l'anterior article, es parla de tres dels sis cavallers repartidors: Eximén Pérez d'Oriz, Gregorio de Calatayud i Arnaldo d'Alcoraz. Quedaren pendents Jacobo d'Oiz, Pedro de Miliá i Lope Sancho de Sperandeu.

Jacobo d'Oiz

Toponímic, llinatge navarrés, que va tindre el seu origen en la vila d'Oiz, vall de Lerín, en el merinat de Pamplona, el nom de la qual va prendre. La distància d'Oiz a Oriz, és només d'un quilòmetre. Com a cognom apareix a finals del segle XII en la repoblació de Vitòria en el lloc que ocupava una aldea anomenada Gas-

teiz. Els d'aquest llinatge van ocupar càrrecs molt principals en el Regne de Navarra. Els poquets Oiz que queden viuen a Navarra.

Petro Miliá

Patronímic, procedent de l'antic nom personal navarrés Millán, derivat al seu torn del cognom en llatí, Aemelianus o Milianus. És d'origen navarrés, sent Sant Miliá patró del Regne de Navarra. Segons la tradició Sant Yago Apòstol i Sant Millán s'aparegueren en mitat de la batalla de Simancas, a favor dels cristians, contra Abderrahman III. Altres variants són Meliá i Melián.

Sant Miliá ajuda a les tropes cristianes en la batalla de Simancas.

Els valencians escriuen indistintament Millà o Millán. Els que escriuen Millà són més abundants en Petrer, Elda i Novelda. Els Millán són més abundants en Alcoi, Ibi i Banyeres. Es van establir Miliá també a Silla i Alcúdia de Carlet. Este Pere Miliá segurament es va establir en Banyeres. En l'actualitat en Banyeres encara queden 38 persones que escriuen Millán.

Lupo Sancio de Sperandeu

Patronímic i toponímic. Es tracta d'un cognom compost, els Sanchis de Sperandeu eren d'origen aragonés, probablement procedents d'un poble, hui abandonat, prop de Tauste (Saragossa), anomenat Esperandeo.

Sperandeu fon un nom de pila, corrent a Aragó durant l'Edat mitjana. No conec cap sant amb aquest nom, però sí que hi hagué un abat cordovès del segle VIII, del que foren deixebles Sant Eulogi, Álvaro de Córdoba i Sansón de Córdoba.

Es van també establir Sperandeu a València i Ontinyent; Sanchis d'Esperandeu a Morella. Hui el cognom Esperandeu ha desaparegut. Un Guillem d'Esperandeu apareix quan Joan II d'Aragó concedeix la incorporació del lloc de Banyeres a la vila de Bocairent, després ja res. Podem també pensar en la possibilitat que els descendents de Lope Sanchis adoptaren el Sanchis abandonant el Sperandeu, i podrien ser l'origen dels Sanchis.

Passarem als cavallers heretats:

Aparici d'Alarcó

Aquest Aparici devia ser de la noble família castellana dels Ruiz d'Alarcón, anteriorment Ruiz de Cevallos, conqueridors d'Alarcó, d'on van prendre el nom.

L'acompanyaven 10 peons seus que van ser heretats amb tres joves cadascun en l'alqueria de Benicalaz, però dels quals desconeixem els seus cognoms¹.

El tal Aparici no s'hauria establert a Bocairent, ja que posteriorment a la donació no apareix en cap de document. Sí ho farien els seus peons. Actualment, es localitzen alguns Alarcó o Alarcón en Alcoi, Ibi o Biar. I en més quantitat en Petrer, Elda i Novelda.

Simó d'Albalat

Toponímic. Originari d'alguna de les poblacions amb aquest nom. Podrien ser: Albalat de l'Arquebisbe, a la província de Terol; Albalat de Cinca, a la província d'Osca; Albalate de las Nogueras, a la província de Conca; Albalate de Zorita, a la província de Guadajara. Lètim és de l'àrab *al-balat*, que

significa "el camí". Va vindre acompanyat de 30 peons seus dels quals no coneixem els cognoms².

A València viuen el 48% dels que escriuen Albalat d'Espanya. Especialment en la població de Ribesalbes (Castelló), on 11 de cada 100 persones porten el cognom. De les que escriuen Albalate la major concentració també és en la província de Castelló. Dels pobles propers de Bocairent sols queden 13 en Ontinyent.

Blasco d'Arrassal

Molt antiga família aragonesa, originada al lloc d'Arrasal, hui pertany a les Penyes de Riglos a la Província d'Osca. Els pocs que queden amb aquest cognom estan a Saragossa i Osca. L'acompanyava un altre del qual no coneixem el cognom. Van ser heretats en el terme de Bocairent³.

Pelegrí Baldoví

Família aragonesa oriünda de França i establida en terres aragoneses i navarreses des del segle XIII. Procedeix del nom de pila d'origen germànic –Baldwin- o –Baldawin-, que tenia el significat d'"amic audaç".

En els arxius navarresos i saragossans es troba molta documentació corresponent a la família Baldoví i d'aquest personatge en particular, que entre altres, era propietari d'uns banyals al costat del mercat de Saragossa.

El 85% dels quals porten aquest cognom viuen a València. Concentrant-se especialment en la Ribera i la Canal. Actualment al voltant de Bocairent no en queda cap d'este cognom. La majoria dels que han conservat el Baldoví viuen a Saragossa. Els que escriuen Baldoví estan concentrats en la Ribera, especialment en les poblacions de Riola, Sueca, Almussafes i Albalat.

1. "Aparicio de Larcon cum se décimo: unicuique III jo. terre in Benicalaz". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.
2. "Simoni de Albalat cum XXX peditum: unicuique III jo. terre". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 333.
3. "Blascho Arassal cum I socio: unicuique III jo. terre in Bocayren". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.

A Pelegrí Baldoví l'acompanyaven altres 4, i tots van ser here-tats amb cases i terres a Agres⁴.

Pere de Beroyz

Patronímic, procedent del lloc de Beroiz, el nom del qual va prendre, hui partit judicial d'Aoiz, a Navarra. Tots els Beroiz viuen en els territoris de l'Antic Regne de Navarra. Va ser here-tat amb casa, 12 jovades de terra i una de vinya en l'Alqueria de Benicalaz, que havien sigut de Zeyt Avinçanrama⁵.

L'any 1259, el rei Jaume el va desposseir de totes les propi-etats i li les va donar a Guillem Pérez. Un dels possibles orí-gens dels Pérez de Bocairent. Probablement, Pere de Beroyz no es va establir en Bocairent, no tenint terres ni casa.

Martí del Borruezo

Toponímic, originat a la vall del Berruezo, en el merinat d'Es-tella, a Navarra. La vall apareix ja citada com a entitat en la Crònica Ovetense d'Alfons III (886), i fa referència als dies d'Alfons I d'Astúries (739-757).

El document més antic en el qual apareix com a cognom és aquest. Sent probable que s'originara ací. Probablement va seguir amb la conquesta cap al sud, on els Berruezo es van establir en Almeria. Actualment la major concentració està en Almeria i Navarra.

Els valencians escriuen el cognom en les dos variants, i es concentren especialment en Crevillent, Ibi i Elx. Vingué amb 10 peons seus, dels que es desconeix el cognom⁶.

Ramón de Cerdán

Cognom toponímic originat en la població de Cerdán. Esta població estava situada dins de l'actual terme municipal de Saragossa. El mateix fa Jaume Febrer, que diu que Gil Cerdán és de Villerdá, en les rodalies de Saragossa i que fon decisiu en la conquesta de Biar.

Febrer cita també a Domingo Cerdán, del qual no concreta la procedència, però sí el seu escut que és el dels Cerdán en Tudela. Diu que va entrar a Quart i Aldaia, capturant a moltes persones i gran quantitat de provisions.

A Catí es va establir Ferrer Cerdán en 1244; a Ontinyent o Agullent, Pere Cerdán en 1248; a Xàtiva Joan Cerdán en 1249; i a Bocairent Ramón Cerdán i 10 companys seus⁷.

Els tractadistes, probablement influïts per Febrer, volen veure com a origen dels de Xàtiva a Domingo Cerdán i a Gil Cerdán dels de Foia de Castalla. Indubtablement, el cognom ja tenia moltes branques en el moment del repartiment d'heretats.

Actualment el cognom està molt repartit per les terres de l'antic Regne de València, presentant les majors concentra-cions al voltant de Xàtiva, serres de Mariola i la Vila, Foia de Castalla, Valls del Vinalopó i en Els Ports (Castelló).

En el repartiment de Bocairent s'establiren en la vila i en Agres. En Bocairent queden 64 persones d'este cognom, i que escriuen Cerdá.

Garcia de Daroca

Cognom toponímic amb origen a la ciutat de Daroca (Sara-gossa). Daroca fou repoblada l'any 1142, per gent de Castella i dels dos costats del Pirineu, amb un fur de repoblació que incloïa un amplíssim territori de quasi deu mil quilòmetres quadrats i més de dos-cents llogarets, entre la vall de l'Ebre i el sud de Terol, i la frontera amb Castella i les terres de Montalbán i el Maestrat.

El cognom, tant en la grafia Daroca com Darocas, és poc fre-qüent mantenint-se en discretes poblacions d'Aragó, Navarra, La Rioja i València.

Els pocs valencians que porten el cognom estan en Xàtiva, Carcaixent i en Navarrés, on hi ha major concentració i que escriuen Darocas. A Xàtiva s'instal·la en 1249 Vicent de Da-roca.

Amb Garcia de Daroca vingueren a Bocairent 10 peons seus⁸. A Bocairent no en queda cap d'aquest cognom.

Bonafonat Desvall

Toponímic, originat de la paraula Vall i de molts diferents orí-gens. Presenta les variants Vall, Val, Valls, Vallés, Del Vall, Del Val, Saval, Savall i Savalls.

Els tractadistes situen l'origen de totes les branques en dife-rents poblacions de la cornisa cantàbrica.

Vingué amb 30 més⁹. A ell se li va heretar amb una jovada més que als seus 30. A Bocairent, actualment, viuen 9 perso-nes que escriuen Valls. Suppose que este Bonafonat es va es-tablir a Xàtiva. Els Valls de Bocairent, poden ser descendents de Francés Valls que apareix en l'Equivalent de 1718.

Falcó, escuder i Arnaldo escriba

La donació a aquests personatges ha de ser revisada. En el llibre Bocairent. Geografia i història de José Navarro Cabanes. Edició Vicent Satorres Calabuig, publicat per l'Ajuntament de Bocairent l'any 2004, l'autor aporta una documentació que diu procedent del Repartiment, literalment diu: "*Falchoni scu-tifero, Arnaldi scribe et cuidam conguineo suo: unicuique III jo*"¹⁰. Que ell transcriu: "*Para Falcón, escudero del nombrado Arnaldo y 100 parientes suyos, para cada uno tres yugadas*". Revisat el document original, cal transcriure: A Falcó escuder i a Arnal-do escribá, cosí seu, III jovades a cadascú.

Esta transcripció feu que en la primera part de l'article, que es publica en el programa del passat any, jo diguera que es fa donació a cent persones inexistents i que s'havien repartit 300 jovades més.

4. "Pelegrinus Baldovini: domos et X jo. in Agres XVII kalendas septembris. Pelegrinus Baldovinus: ad opns IV parentum XXIV jo. in Agres et singulas domos. XVII kalendas septembris". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 479.
5. "P. Beroyt: domos in Bochayren de Ceyt Avincarama et XII jo. terre et I vinearum contiguas in meliori loco termini alchérie que dicitur Vinacalazo que est in termino de Bocayren franche. III nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 385.
6. "Martino de Borruezo cum se décimo: unicuique III jo. terre. III nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 333.
7. "R. Cerdan cum se X: unicuique III jo. terre. II nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 333.
8. "García de Daroca cum se décimo: unicuique III jo. terre". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 333.
9. "Bonafonato Desval cum se XXX: scilicet Bonafonato IV jo. terre et unicuique aliorum III jo. Nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.
10. "Falchoni scutifero et Arnaldi scribe et cuidam consanguíneo suo: unicuique III jo". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.

Sobre el cognom Falcó hi ha diverses versions fantàstiques i molt poc creïbles. Ho fan descendir del consol romà Pompeyo Falcó, d'un príncep viking ... Per part nostra, ens quedem que ha de procedir d'un malnom, propi d'aquest escuder, i tal vegada al·lusiú a les qualitats que s'atribueixen a aquest animal, com la rapidesa, la destresa, l'agudesia, la noblesa, etc. Qualitats que devien ser molt apreciades en un escuder.

A Bocairent no queden Falcons, però sí a Ontinyent, on hi ha els que escriuen Falcó i altres que escriuen Falcón. L'any 1421, encara vivien en Bocairent Bernat Falcó i Domingo Falcó¹¹. Continuaren registrant-se Falcó fins a 1558¹². El personatge Arnau, cosí del Falcó, és possible que ell o els seus fills prengueren com a cognom el de l'ofici d'escrivà.

Els Escrivà o Escribà valencians pertanyen a distintes branques no connectades entre elles. Actualment en Banyeres, hi ha 9 persones que porten el cognom i que escriuen Escribano, però que pareix que puguen no ser descendents del tal Arnau.

Miquel Garcés

És el cognom Garcés el més típic dels aragonesos. És un patronímic derivat del nom de pila Garcia. Els tractadistes diuen que els Garcés són descendents de la família reial de Navarra, o del rei de Sobrarbe Garcia Ximenes.

Van ser molts els Garcés heretats a València. Així com que va haver-hi diverses branques: Garcés de Cetina, a Alcoi; Garcés dels Fayos, a Alzira; Garcés de Mesones, a Cocentaina; I Garcés de Roda, a Alzira i Borriana. Tots ells procedien d'Aragó. Actualment continua sent Aragó on més hi ha.

Miquel Garcés va portar amb ell 20 peons¹³. Després del Repartiment, segurament continuaria i no s'establiria a Bocairent.

Pasqual de Laguerola

El cognom Laguerola és un toponímic procedent de la població de Lagueruela, en Camp Romans, comarca del Jiloca, de la província de Terol.

Inicialment el cognom va tindre les variants La Guerola, Sa Guerola i Guerola. Amb el temps les formes Sagerola i Laguerola, passaren a adoptar la de Guerola. En l'actualitat només existeix Guerola.

El 82% del Guerola d'Espanya viuen a València. En realitat sols estan fora uns pocs que han migrat a les grans ciutats de Barcelona i Madrid. Per tant hem de considerar aquest cognom com purament valencià.

Van vindre amb 8 peons, que s'instal·laren a Agres¹⁴, on en l'actualitat no queda ningú amb aquest cognom. Els Guerola passaren d'Agres a Agullent, Albaida, Benissoda, Barxeta...

Ferrando Martínis

Patronímic, derivat del nom de pila Martín, que els tractadistes fan originari d'Aragó, però procedent de França.

Els que escriuen Martín són més que els que escriuen Martí, però si tenim en compte que Martín és el 9é cognom més abundant d'Espanya, quasi el milió.... ens fa pensar en una gran quantitat de branques no connectades entre elles. Com a variants trobem: Martí de Belmont, a Cocentaina; Martí de Canet, a Oriola; i Martí d'Olit, a Guadassuar.

Va vindre amb 10 peons, i se'ls va heretar en Benchalaz¹⁵.

Des de molt antic, els Martí s'instal·laren a Banyeres, Agres i Alfafara. Actualment, a Bocairent queden 34 que porten el cognom.

Pere de Santamaria

Cognom teonímic, per aglutinació de les paraules Santa i Maria. Segons els tractadistes, uns ho fan originari d'Aragó i uns altres de Navarra. No obstant, la devoció a Santa Maria fon una constant en tota la península.

A Bocairent, va vindre amb 10 peons¹⁶, que probablement s'instal·laren a Alfafara, Passant després a Agres i en el segle XVII a Bocairent. Altres, probablement d'altres branques, es van assentar també a Alcoi i València.

Actualment queden encara d'este cognom en Agres, Banyeres i Bocairent.

Domingo Serràn

Toponímic. Etimològicament, significa "el que viu en la serra". En l'actualitat a qualsevol de la serra que baixa al pla se li continua dient serrà.

Els tractadistes, en la seua versió castellana, el fan vindre de les muntanyes de Burgos. Per la distribució que té en Espanya, cal pensar en moltes branques de diferents orígens. Des d'un primer moment, els valencians van adoptar el Serrano.

Pel que sembla no seria Domingo l'únic d'aquest cognom que vindria a Bocairent¹⁷; un Pere Serrano de Bocairent fon heretat en la partida de Casillas, a l'horta de Múrcia.

Pere Serrano, participava com a peó menor¹⁸.

Actualment queden a Banyeres 59 i a Bocairent 23. És prou probable que cap de tots aquests siga descendent de Domingo Serrano o de Pere Serrano.

11 Morabatí de 1421. A.R.V., M. Racional, n. 11.781.

12 Apoca del pagament fet a Guillem Ramon Català, cavaller de València, per Pere Falcó, clavari de la Universitat de Bocairent. En AMB, any de 1558.

13 "Viginti hominibus de Michaelis Garcez: unicuique III jo. terre". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.

14 "Paschasio de Lagerola: unicuique vestrum domos in Bocayren et unicuique vestrum III jo. terre et I jo. vinearum in ejusdem termino et VIII sociis vestris domos et unicuique III jo. in ejusdem termino. XV kalendas junii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 385

15 "Ferrando Martiniz cum se décimo: unicuique III jo. terre in Benchalaz". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.

16 "P. de Sancta María cum se X: unicuique III jo. terre. II nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.

17 "Domínicus Serran: III jo. terre". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de Próspero Bofarull. Pag 334.

18 "Pero Serrano de Bocayren tiene en Casiellas VIII taffullas, que son v ochavas. Tiene en lo de Martin Perez de Montalvan XII taffullas, que son VI ochavas. Tene en lo de dona Ozenda I taffulla, que es I ochava, Summa XXI taffullas, que son I alfaba et VI ochauas". *Repartimiento de Murcia*. Edición preparada por Juan Torres Fontes. CSIC. Escuela de estudios medievales de la Academia Alfonso X el sabio de Murcia.

Pere Seguin

Patronímic, del nom personal d'origen germànic "Sigwin", que significa "amic de la victòria".

El cognom Seguin pareix originari de Poitiers, a França i establert primer a Aragó. En passar a València el van convertir en Segui.

El 40% dels Segui viuen a l'antic Regne de València, molts d'ells al Comtat i la Vall d'Albaida.

Guillem Sarrián

El cognom Sarrián, Sarrión o Sarrió, és toponímic, del poble de Sarrión en l'actual província de Terol. Segons Escolano, l'ètim podria vindre de "terra freda". Per a Albigés, en canvi, es tracta d'una gamona dels Pirineus.

En el Repartiment es diu que era fillastre de Pere Seguin i que van ser heretats en l'alqueria de Lex¹⁹. Tinc dubtes que aquesta alqueria esti-

guera en el terme de Bocairent, no obstant això, el cognom Sarrió va romandre en Bocairent més o manco fins a 1758²⁰.

En l'actualitat el 74% dels quals escriuen Sarrió viuen a l'antic Regne de València. Queden Sarrió amb molta concentració a Biar, Beneixama i La Canyada. També a Banyeres, on curiosament escriuen Sarriá. Dels que escriuen Sarrió de tota Espanya, el 50% viuen a l'antic Regne de València, i especialment a Anna, on una de cada tres persones porten el cognom. Els que escriuen Sarriá, a part dels de Banyeres, es concentren en la Vega Baixa del Segura.

És un dels cognoms, que hauríem de considerar purament valencià, que s'originaria durant la conquesta del regne i que passaria al regne de Múrcia i després a Andalusia.

Berthomeu de Terol

Cognom toponímic, derivat del topònim Terol, de la ciutat del mateix nom a Aragó.

Pel que pareix aquest Berthomeu era cavaller de l'Orde de Monte Gaudio, ja fusionada a l'Orde del Temple. Va vindre acompanyat de 28 homes²¹. Juntament amb la de Simó d'Albalat i Bonifaci Desvalls fon una de les majors aportacions a la repoblació de Bocairent.

Actualment, els que escriuen Terol es distribuïxen majoritàriament per les terres valencianes, on estan el 64% de tots els d'Espanya. En canvi els Teruel ho fan per les terres dels antics regnes de Múrcia, Almeria, Granada o Jaén.

En Bocairent, el cognom desapareix, on no feren seient. Els actuals Terol sembla que van vindre dels que s'establiren a Cocentaina, Alcoi o Xàtiva.

Berthomeu de Torres

Toponímic, està molt estès per tota Espanya i va poder tindre molt diversos orígens, en les poblacions anomenades Torres. Com Torres del Bisbe, Torres d'Albarracín, Torres de Berrellen o Torres de Montes, totes elles a Aragó.

Portal de Terol, en la localitat de Sarrión.

Té aquest cognom actualment 8 variants i segurament centenars d'orígens diferents. De principi, ja es podria dir que són distints els que escriuen en singular dels que ho fan en plural. Serà aquest cognom un dels que més dificultats done per al seu estudi.

Probablement aquest Berthomeu no s'establiria a Bocairent o no tingué descendència. Actualment hi ha Torres i Satorres a Bocairent; Torre i La Torre a Banyeres; i Satorres a Alfafara.

Martín de Huclés

Toponímic, derivat de la població d'aquest nom a Conca (Castella). Uclés va ser capital d'un regne taifa dels Banu Zennun i dels Banu Banu Di-l-Nun. Des del 1174, és la casa principal de l'Orde de Santiago. Probablement Martín havia de ser un cavaller santiaguista, que va vindre acompanyat de 10 homes²². S'establí a Banyeres, on encara queden persones 8 persones portadores del cognom.

En l'antic Regne de València resideixen el 18% dels quals porten el cognom.

Miquel de Berdún

Vista de la població de Berdún.

19 "P. Seguin : III jo. terre et I vinearum in Bochayren et G. de Sarrian fillastro suo. II jo. et mediam terre et mediam vinearum in alcheria de Lex. III nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de PrósperoBofarull. Pag 333.

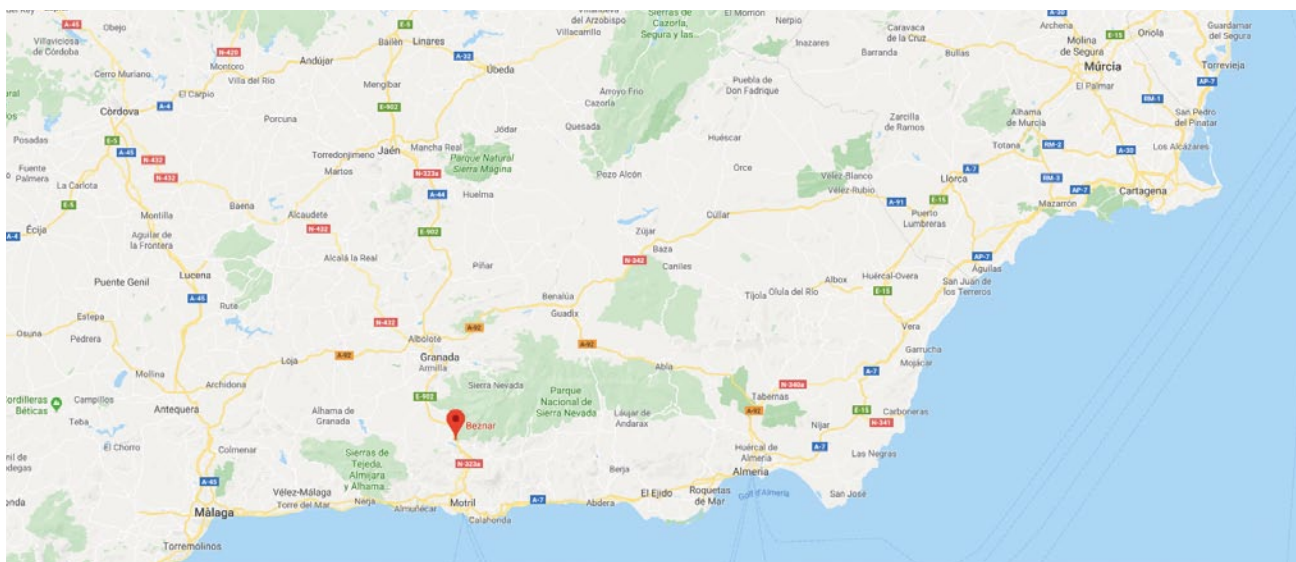
20 Repartimiento de la Pecha Real del año 1758. AMB.

21 "Bartholomeo de Torres et Bartholomeo de Turolio: unicuique vestrum duorum III jo. terre et mediam vinearum et XXVIII sociis vestris unicuique III jo. terre in Bochayren. III nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de PrósperoBofarull. Pag 333.

22 "Martino de Huclés eum se décimo peditum: unicuique III jo. terre. III nonas madii". *Llibre del Repartiment de Valencia*. Transcripció de PrósperoBofarull. Pag 333.

ELS MOSQUETERS DE BÉZNAR (GRANADA)

La celebració festiva d'una victòria contra els moriscs

Als mosqueters de Béznar i de Bocairent.

Tradicionalment s'ha afirmat que la comparsa de mosqueters procedeix d'una companyia homònima de la soldadesca precedent. La singularitat de la fil·la bocairentina no sols consisteix en la seua ubicació com a la darrera del bàndol moro i en l'arma utilitzada per a l'al·largo, el mosquet, sinó en ser la més antiga entre les que porten eixe mateix nom en les festes de Moros i Cristians. Actualment, en trobem a Oliva, Almansa, Guardamar del Segura i Albaida, a més dels peculiars «Mosqueteros de Felipe II» de Torre Pacheco, encara que totes elles pertanyen al bàndol cristià, no al moro. També va haver mosqueters en algunes altres poblacions però van desaparèixer, com és el cas d'Alcoi a la meitat del segle XIX i la Vila Joiosa a les primeries del segle XX, així com més recentment a Benigànim i Vallada.

En el present article anem a mostrar, però, una festa de «mosqueters» que pot procedir del segle XVI, la qual se celebra a la localitat granadina de Béznar, una població de 329 habitants, que pertany, des de l'any 1973, al municipi de Lecrín, situat en la comarca de la vall del mateix nom, en el centre de la província, ben a prop de Las Alpujarras. Els protagonistes són els mosqueters del «Santísimo Sacramento», també anomenats de «San Antón» o de «Béznar».

L'any 1984, Rodríguez Becerra va incloure Béznar en l'enumeració de pobles que celebraven Moros i Cristians a Andalusia.¹ Albert Alcaraz en la seua recent tesi doctoral afirma que en l'àrea andalusa es fa un tipus de festa tradicional, no modern, de Moros i Cristians.² La celebració de Béznar, que sols té una companyia, els mosqueters, i on no hi ha bàndols ni enfrontaments entre ells, no es pot considerar, des del nostre punt de vista, com una festa de Moros i Cristians en sentit estricte. Això no obstant, conté elements comuns amb els nostres al·lards i soldadesques, com comprovarem al llarg de l'article, de manera que la podem qualificar d'antecedent de les festes de Moros i Cristians.³

Per ordre de 22 d'abril de 2019, la Conselleria de Cultura i Patrimoni Històric de la Junta d'Andalusia va resoldre inscriure en el Catàleg General del Patrimoni Històric Andalusí, com a Bé de Catalogació General, l'activitat d'interès etnològic anomenada «Fiesta de los Mosqueteros del Santísimo Sacramento de Béznar, en Lecrín (Granada)».

- 1 RODRÍGUEZ BECERRA, S., *Las fiestas de Moros y Cristianos en Andalucía: Gazeta de Antropología*, 3 (1984), article núm. 2. [Edició digital PDF]. Abans havien estat mencionades per MUÑOZ RENEDO, C., *La representación de «Moros y Cristianos» de Zújar*. Madrid, 1972, CSIC, p. 22.
- 2 ALCARAZ SANTONJA, A., *La dimensió lúdica i transgressora de les festes de Moros i Cristians. Sociabilitat, diversió i espectacle en l'origen, evolució i expansió d'una festa moderna (1839-2018)*. Alacant, 2019, Universitat d'Alacant, p. 101. [Tesi doctoral inèdita].
- 3 L'any 2019 es van celebrar del 6 al 8 de setembre. Hem d'agrair als mosqueters de Béznar les atencions i excel·lent tracte rebut en la visita. L'observació l'hem completada amb la lectura d'una magnífica descripció de la festa: LÓPEZ LÓPEZ, J. de D. – RUIZ RUIZ, J. F., «Los Mosqueteros del Santísimo Sacramento en Béznar: pólvora, ritual, fiesta y memoria en el valle de Lecrín (Granada)»: *Revista de Folklore*, Valladolid, Fundación Joaquín Díaz, nº 369 (2012), p. 4-19. [Edició digital]. Una reedició del mateix article en: LÓPEZ LÓPEZ, J. de D., *La cultura sacralizada: Estudios sobre Patrimonio y Turismo en la provincia de Granada*, Granada, 2015, Universidad de Granada, p. 141-165. [Tesi doctoral. Consulta Internet 23-10-2019].

I. L'organització festiva

Les festes patronals de Béznar, dedicades a Sant Antoni Abat, se celebren el primer cap de setmana de setembre, tot i que la data tradicional era el 17 de gener, però es van canviar en el darrer terç del segle XX, a causa de l'oratge i de la despoblació del lloc, que dificultava que els naturals emigrats de la localitat pogueren participar-hi. Tot i que el divendres a poqueta nit se celebra una desfilada informal, que anuncia el començament de les festes, seguida de la diària berbena popular, la celebració pròpiament dita es realitza el dissabte i el diumenge.

La seqüència festiva és idèntica en les dos jornades. De fet, l'únic que canvia és el recorregut del passacarrer matutí d'homenatge als majordoms de la festa i de la processó de la vesprada, ja que el dissabte es desplacen, i retornen, des del nucli urbà fins al barri de «Los Peloteos», situat a un quilòmetre d'aquell, mentre que el diumenge els actes festers se celebren completament en els carrers del poble.⁴

La festa s'inicia a les 6'30 del matí amb l'anomenada «alba» o «diana militar». El cabo dels mosqueters, acompanyat per la banda de música, ix de sa casa i dispara el primer tro, «crujió» en la parla local, que és una mena d'avís perquè la resta de mosqueters sàpiguin que ja s'acosta el començament de la festa i que han d'alçar-se i preparar els tratges i els mosquets. L'acompanyen alguns mosqueters, no completament uniformats, que disparen de tant en tant, així com els joves procedents de la revetla, que continuen la festa pels carrers al ritme de la música. Finalment, el cabo, que té les funcions de direcció de la formació de mosqueters, torna a sa casa, per tal de descansar una estona i preparar-se per a l'acte següent.

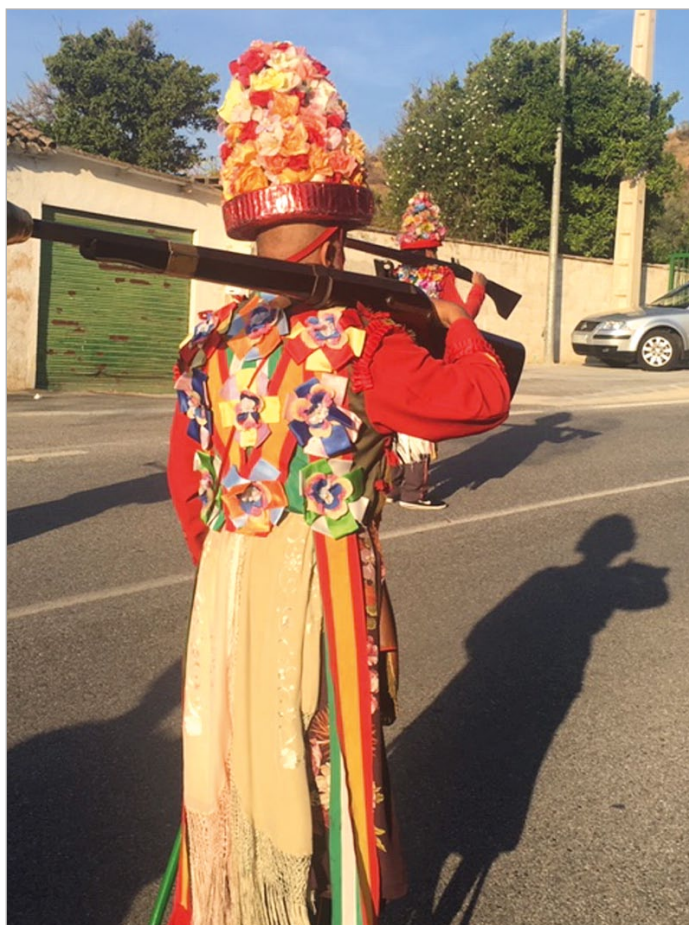
A les 8 del matí, torna a eixir el cabo i comença la «recogida de los mosqueteros», que és semblant a una diana nostra, en la qual els mosqueters desfilen ben uniformats en formació, en fila de a dos i marcant el pas al ritme de la música militar, acompanyament que antigament es reduïa a un tambor. Ara bé, el més peculiar és la manera d'incorporació dels festers a la desfilada. El cabo es dirigeix a l'habitatge del primer mosqueter i allí dispara un tro. En eixe moment, aquest ix de la casa, contesta amb un altre tro i es col·loca en la formació. Quan s'arriba a la casa del següent mosqueter, el primer dispara i el segon respon, i així successivament.

Quan s'accedeix a la vivenda del sergent, un dels dos càrrecs de la filà, potser semblant a l'alferes bocairentí, es disparen dos trons i el sergent s'incorpora a la diana, per tal de presidir-la, amb una pica que, juntament amb el tratge propi de mosqueter afrancesat, el caracteritza. Una vegada s'han recollit tots els mosqueters, al voltant d'una vintena, el darrer serà el tinent, que porta com a símbol distintiu la bandera i vesteix com el sergent. En arribar la formació al seu domicili, la banda de música interpreta la marxa reial i el tinent, càrrec anàleg al nostre capità, és rebut amb una descàrrega general executada per tots els mosqueters participants.

La diana, encapçalada pel cabo i presidida al darrere de la formació pel sergent piquer i el tinent banderer, s'encamina amb marxa militar fins a la plaça del poble, la de «San Antón»,

El pas de revista

Desfilant amb el mosquet al muscle

on també està situada l'església, per a finalitzar amb un acte vistós i cerimoniós: la revista de les tropes. A ritme de tambor, els mosqueters desfilen davant del cabo, el sergent i el tinent, que supervisen la correcta uniformitat i marcialitat de la tropa, operació que conclou amb un tro final que efectua el cabo. El «pase de revista» és un dels moments més bonics i emotius de la festa, amb una presència notable d'espectadors.

Després d'un recés breu, comença l'homenatge als majordoms. Són els socis protectors de la festa, que contribueixen econòmicament al seu sosteniment. És el moment en què

⁴ LÓPEZ; RUIZ, «Los Mosqueteros del Santísimo Sacramento...», p. 8, nota 7: «Los Peloteos es un barrio de Béznar, situado a un kilómetro aproximadamente del resto del casco urbano. Fue construido para albergar a las personas que vivían en el antiguo Barrio de Abajo de la localidad, ante el riesgo de que sus antiguas casas pudieran sufrir inundaciones al construirse, entre 1977 y 1985, el pantano de Béznar».

enguany es va produir, també, un canvi de la banda de música. La que havia actuat des de bon matí, d'un caire militar, formada per tambors, tabals i instruments de vent metall, fou substituïda per la banda de l'escola de música del «Valle de Lecrín», que va acompanyar la festa al ritme de pasdobles més festers durant la resta del matí.

Quan s'arriba a l'habitatge d'un majordom, el sergent i el capità el saluden i li reten honors, es dispara un tro i la música acompanya l'acte. L'atmosfera militar i la seriositat de la «recollida dels mosqueters» ha donat pas a un ambient més festiu on s'entremesclen pasdobles, tocadres festives, balls, dispars i la invitació amb la taula parada en la casa d'alguns majordoms, de manera que tant mosqueters com músics recuperen forces fins a la una de migdia en què es dirigeixen a la missa major.

El més característic de la celebració litúrgica és l'escorta del «Santísimo Sacramento», privilegi dels mosqueters des del segle XVI i símbol emblemàtic de l'origen de la festa de Béznar. Durant la missa hi ha dos mosqueters al costat de l'altar, que acompanyen durant uns minuts la celebració, fins que són rellevats per altres dos. És molt peculiar la cerimònia del canvi de la guàrdia, dirigida pel sergent, la qual consisteix en l'entrada solemne a l'església de la nova parella, reverències, genuflexions i l'eixida de la parella anterior. Quan s'alça el calze en la consagració, els mosqueters que estan fora del temple fan una salva de trons, i quan el capellà dona el comiat de la missa entren tots ells pel corredor central de l'església.

Finalitzada la celebració religiosa, els mosqueters desfilen en formació fins a la casa del tinent, per a «encerrarlo», terme simpàtic que no significa altra cosa que acompanyar-lo a sa casa. Els naturals de Béznar també utilitzen la mateixa típica expressió, «encerrar», quan al final de la processó tornen el sant a l'interior del temple. A continuació de la missa, els veïns es concentren en la plaça del poble, on està instal·lada la barra del bar de la comissió de festes, i prenen l'aperitiu, participen del dinar popular, etc., amb actuació musical inclosa, en un ambient de germanor i convivència de festers i públic, tant «bezneros» com forasters.

La festa es reprén a les 18'30 hores, amb una nova desfilada dels mosqueters, que recullen el tinent a sa casa i es dirigeixen a la plaça per començar la processó. L'acte religiós s'inicia amb una de les cerimònies més emocionants, el ball de la bandera, que és una mena d'ofrena al sant, i que també posseeix una expressió peculiar per a descriure-la: «tremolar la bandera». L'acte té dos parts: la reverència al sant, executada amb pas marcial i ritme lent, protagonitzada pel sergent i el tinent, que s'agenollen i li reten l'alabarda i la bandera; i el revoloteig o ball de la bandera, que amb gran seriositat i als sons d'un vals interpretat per la banda de música efectua el tinent. Aquest acte doble es repeteix al final de la processó, i també en alguns punts intermedis; així, en la processó del dissabte d'enguany es va fer en la plaça del barri de los «Pelopeos» i a meitat del recorregut que conduïa al nucli urbà.

La comitiva està encapçalada pels mosqueters que hi van disparant. És l'acte on més trons s'escolten i un dels més característics de la festa. Darrere van les imatges de Sant Anto-

Desfilada dianera amb el cabo al capdavant

ni i de la Mare de Déu dels Dolors, acompanyades pel tinent i el sergent, que ocupen la presidència, la banda de música i el poble. Quan s'arriba al centre de la població, es dirigeixen al monument al Mosqueter, al que se li ret homenatge, i es dispara un castell de focs artificials. Amb el ball final de la bandera i el «encierro» de les imatges acaba la processó. No obstant això, no conclou encara la festa, sinó que s'efectua una darrera desfilada dels mosqueters pel carrer principal i de nou una solemne revista de la tropa en la plaça, després de la qual ja es produeix la «disolució general», terme que també utilitzava la crònica de les festes de Bocairent de 1881: «disolviéndose breves momentos».

2. El relat fundacional de la Festa. La germandat, els tratges i els mosquets.

Les festes bocairentines de Moros i Cristians compten amb un mite fundacional que es rememora cada any, la conquesta de les nostres terres pels moros i la posterior reconquesta per les tropes cristianes, tot i que en l'actualitat la commemoració ha quedat en un segon terme, davant de la primacia de la celebració i el festeig. El mateix passa a Béznar. Segons López i Ruiz, «en la actualidad, los Mosqueteros del Santísimo se entienden mejor como una celebración del «estar juntos» y como un contexto para la reafirmación y reconstrucción de la(s) identidad(es) local(es), que como la conmemoración de un hecho histórico concreto».⁵

5 LÓPEZ LÓPEZ, J. de D.; RUIZ RUIZ, J. F., «Identificación/producción del patrimonio inmaterial en Andalucía. Un análisis a través del caso de los Mosqueteros del Santísimo Sacramento de Béznar (Granada)»: *Gazeta de Antropología*, 29-1 (2013), article núm. 6. [Edició digital PDF]. Una reedició del mateix en: LÓPEZ LÓPEZ, J. de D., *La cultura sacralizada...*, p. 167-195.

Així doncs, el més important és la celebració col·lectiva i el sentiment d'identitat i cohesió que la festa li dona a la localitat. Eixa sensació de comunitat confereix als participants una continuïtat amb els avantpassats i els fa sentir participants d'una tradició que els singularitza com a poble. Amb tot, també, com en tota festa tradicional, hi ha un relat històric que fonamenta l'origen i forma part de la memòria col·lectiva dels naturals de Béznar.

En aquest cas és la commemoració de la victòria d'una milícia local davant dels moriscs al voltant de l'any 1566. El context històric i geogràfic era el dels anys previs a la guerra de «las Alpujarras» (1568-1571). En síntesi, la tradició oral conta que el beneficiat de la parròquia i el seu seguici anaven a donar la comunió a un malalt. Llavors una partida de moriscs, dels anomenats «monfies», que eren els que es resistien a la conversió forçosa al cristianisme i es dedicaven al bandolerisme, els van atacar produint la mort d'un llaurador i del sagristà, segrestant la filla del darrer i robant el viàtic. En canvi, altres narracions, així com l'ordre que cataloga la festa com a bé d'interès etnològic, afirmen que el fet originari va ser que un grup de moriscs robaren un copó i les hosties consagrades del sagrari parroquial.

Fóra el que fóra, el poble, sota el manament d'un alferes dels terços de Flandes, va formar una mena de confraria militar i va aconseguir que Don Luis Hurtado de Mendoza, alcaid de Granada, els donara 25 mosquets, amb els quals van marxar cap a la serra, van rescatar la xica i les formes consagrades i van tornar al poble, on foren rebuts amb llançament de flors, cintes de colors, garlandes, mocadors de seda, mantons de Manila, etc. En acabar la guerra amb els moriscs, l'any 1571, el capità general, Don Juan de Austria, va concedir als mosqueters de Béznar el privilegi d'anar uniformats i escortar el Santíssim, tant en el sagrari com en les eixides processionals.

Sembla que el fet va generar, els anys següents, un ritual festiu «en el que los oriundos del lugar rememoran lo acontecido, exponiendo el sacramento en la capilla mayor de la parroquia y, posteriormente, teatralizando la escena referida a la caída de la noche».⁶ Aquest pot ser l'origen de la festa actual. El relat fundacional no va generar una festa de moros i cristians, com a altres poblacions andaluses, que rememorara la victòria dels «locals» davant dels moros invasors, sinó que va exaltar únicament la victòria dels mosqueters i la rebuda que els va brindar la població.

Ara bé, la llegenda s'ha d'entendre en el context de l'època en terres granadines: el malestar dels moriscs davant la política del rei Felip II, la problemàtica de les conversions forçoses i una religiositat popular bel·ligerant, el rebuig per part dels «monfies» del sacrament eucarístic i els atacs als religiosos i les profanacions de les esglésies, el caràcter militant i apològic de la festivitat eucarística per a enaltir la victòria de la fe davant dels moros, etc.

La diana o recollida dels mosqueters

De fet, amb posterioritat a l'acabament de la guerra de «las Alpujarras» es va produir un fort revifament del culte eucarístic. En paraules de Sánchez Ramos: «Al finalizar la guerra en 1571, los templos volverán progresivamente a abrirse, especialmente con la llegada de los repobladores. Será entonces cuando la Curia Eclesiástica vuelve a fomentar el fervor eucarístico con la línea que tenía aunque impregnando los actos religiosos de un genuino militarismo. Su mejor exponente fue Béznar, villa que en 1571 fundó la Hermandad del Santísimo Sacramento y consiguió de D. Juan de Austria privilegios para los 300 mosqueteros que años antes rescataron el Viático secuestrado por los monfies».⁷

La germanat era una mena de confraria. De fet, hi ha notícies del seu funcionament durant el segle XVIII com a germanat del «Santísimo», fusionada a causa de la població reduïda amb la confraria del «Natzaré». Segons un informe del rector, l'any 1769 «la función principal es el día 18 de enero, con misa mayor (misa cantada con responso, señor manifiesto y la asistencia de todo el cuerpo eclesiástico) y procesión por la localidad sin fuegos artificiales ni agasajo al terminar».⁸

A més, la germanat desenvolupava un paper actiu en l'àmbit religiós i patrimonial de Béznar. Així, l'any 1677 va fer el darrer pagament de la imatge de Jesús Natzaré a l'escultor

6 GONZÁLEZ TORRES, J., «La promoción del culto eucarístico como arma para combatir a los moriscos: notas para su estudio en el antiguo reino de Granada»: *Baetica. Estudios Historia Moderna y Contemporánea*, 38 (2018), p. 110.

7 SÁNCHEZ RAMOS, V., «El culto eucarístico en la Berja barroca. Una propuesta de análisis para el ámbito granadino», en *La Religiosidad popular y Almería: actas de las III Jornadas*, Almería, 2004, Instituto de Estudios Almerienses, p. 362. Cal advertir que la confraria es va fundar set anys després, l'any 1578, i que el nombre de mosqueters que indica l'autor és exagerat, ja que sembla que eren entre 30 i 40.

8 ROMERO CASTILLO, M., «Religiosidad popular en el Valle de Lecrín», en *Meditaciones en torno a la devoción popular*, Córdoba, 2016, Asociación «Hurtado Izquierdo», p. 414.

El tro del mosquet

Processó. Preparats per a disparar

granadí Diego de Mora, que havia estat encarregada per la germandat i que va estar rebuda pels mosqueters en el mes d'octubre amb la celebració d'una festa en què es van gastar dos arroves de pólvora.⁹ Poc després, els anys 1679 i 1693, va encomanar dos retaules per a l'església local, el del Natzaré i el de la Dolorosa, respectivament. El primer està situat en la capçalera de la nau de l'epístola, i fou construït pel tallista i mestre daurador Juan Recio de Tuesta; el segon, que emmarca la fornícula que allotja actualment la imatge de la Mare de Déu dels Dolors, fou realitzat per Antonio Ventura. Posteriorment, a mitjan segle XVIII, la «hermandad del Santísimo Sacramento» va costejar, també, el magnífic retaula de l'altar major, obra del mestre Antonio Rodríguez.¹⁰ En l'actualitat, desapareguda la germandat, és l'associació de mosqueters l'organitzadora de la festa.

No podem concloure aquest apartat sense fer referència a dos elements materials de la festa, íntimament relacionats amb el relat fundacional: els mosquets i el vestit dels mosqueters.

Pel que fa als primers, són l'element més important d'identificació de la celebració, que li confereix el caràcter militar propi de les festes d'alardo o de soldadesca, a més de recordar l'arma amb què els «bezneros» es van enfrontar als moriscs. En paraules de López i Ruiz, «los mosquetes son armas de avancarga, es decir, que son cargadas por el cañón. Tienen una longitud media aproximada de un metro y ochenta centímetros, y un peso de entre 12 y 14 kilos. Se componen de la campana (lugar por el que se realiza la carga), el cañón, la caña o madera y la culata. Una pieza esencial es la llave, que permite efectuar los disparos. La llave está compuesta por espoleta, espejuelo y cebador. La espoleta, que lleva una piedra de pedernal, se tira hacia atrás y se suelta. Entonces golpea con el espejuelo y produce una chispa que prende la pólvora del cebador y se produce el disparo».¹¹ És, per tant, un tipus de mosquet que té diferències sensibles amb el de Bocai-

rent: més llarg, sense gallet ni utilització de la metxa, etc. A més, s'ha d'indicar que els mosqueters granadins disparen el mosquet recolzant-lo sobre una forqueta, d'un metre i quinze centímetres, aproximadament, com també es feia antigament en el nostre poble.

Per últim, hem de dir que els mosqueters de Béznar desfilen sempre amb els mosquets -segons ells, alguns encara originals del segle XVI -, tot i el seu pes, sense substituir-los en cap acte de la festa per altres més lleugers de fusta. És un fet del qual presumeixen tant els mosqueters com tots els «bezneros».

Respecte del tratge, podem dir que recull també peces relacionades amb la narració llegendària de l'origen de la festa. Està format per un mocador blanc al coll, pantaló de color negre, faixa roja i una armilla o peça de pell sense mànigues a la que se li n'afegeixen unes altres de tela també vermella. Incorporats al vestit, en la seua part darrera, hi ha una gran quantitat d'adorns: nou «moñas», llaços, mantons, mocadors de seda, etc. Així mateix, els mosqueters porten un barret roig a l'estil «catite» (amb base rodona, com els dels contrabandistes bocairentins), sobre el qual se situa una estructura cònica plena de flors. Per les característiques de la vestimenta, Demetrio Brisset els qualifica com «una compañía de estafalarios soldados con sombreros-canas-tos de flores, que provocan gran estrépito con su disparo de vetustos mosquetes o arcabuces genuinos del siglo XVI y en perfecto uso...».¹²

Així doncs, la indumentària recorda tot el que les dones del poble van llançar als mosqueters quan van arribar després d'haver recuperat les «sagrades formes», és a dir, flors, adorns, accessoris de roba, etc. En canvi, els vestits del sergent i el tinent no tenen res a veure amb els anteriors, sinó que són d'inspiració napoleònica amb pantaló blanc, casaca roja i negra i bicorne.

9 PALOMINO RUIZ, I., «La imagen de Jesús Nazareno de Béznar (Granada). Documentando los inicios de Diego de Mora»: *Cuadernos de Arte de la Universidad de Granada* 45 (2015), p. 101-112.

10 PALOMINO RUIZ, I., «Retablística en el Valle de Lecrín (Granada). Nuevas aportaciones sobre el barroco granadino», en *Nuevas perspectivas sobre el Barroco Andalúz. Arte, Tradición, Ornato y Símbolo*, Córdoba, 2015, Asociación «Hurtado Izquierdo», p. 717-731.

11 LÓPEZ; RUIZ, «Los Mosqueteros del Santísimo...», p. 18.

12 BRISSET MARTÍN, D. E., *La rebeldía festiva. Historia de fiestas ibéricas*, Girona, 2009, Luces de Gálipo, p. 388.

3. Els mosqueters de Béznar i els nostres Moros i Cristians

Sense entrar a descriure les diferents classificacions de les festes de Moros i Cristians, podem dir que hi ha una àrea determinada, amb característiques pròpies, situada al sud d'Espanya, que ha rebut diversos noms per part dels investigadors: «región andaluza» (Mª Soledad Carrasco, 1963); «área alpujarreña» (Guillermo Guastavino, 1969); o «Andalucía» sense més (José Luis Mansanet, 1976; Demetrio Brisset, 1996; Francisco Checa, 2000). En tots els casos, parlem de festes de caràcter rural, celebrades en poblacions petites, afegides a les festes patronals i on hi ha dos bàndols o companyies, moros i cristians. L'estructura de la festa consisteix en la captura de la imatge del patró pels moros, recuperació pels cristians i conversió, exili o extermini dels moros, amb la inclusió d'unes «relaciones de moros y cristianos», és a dir, una mena de comèdies o parlaments que es declamen en públic.

Albert Alcaraz considera el model andalús com una festa tradicional, no moderna (perquè no hi ha entrades, ni filaes), de Moros i Cristians. Ara bé, dintre d'aquell model tradicional distingeix dos tipus: aquell en què el ritual d'enfrontament es desenvolupa mitjançant una dansa, més habitual en les comarques aragoneses, i el que es basa en un relat dramàtic de caire èpic i/o sobrenatural que s'estructura al llarg d'una o més jornades.¹³ És aquest segon tipus el que se celebra, sobre tot, en la zona de La Alpujarra, però estés també a altres poblacions andaluses: hi ha dos bàndols, moros i cristians, que s'enfronten entre ells (els primers roben el/la patró/na i els segon el/la recuperen) en una lluita, amb representació teatral de «relaciones», en la qual uns guanyen i els altres, generalment, es converteixen.

En un sentit estricte, difícilment es pot incloure la festa de Béznar dins del model tradicional andalús ja que no hi ha dos bàndols, sinó sols mosqueters, i tampoc compta amb una representació que escenifiqui el rapt i la restitució de les «hòsties consagrades». Amb tot, la festa dels mosqueters granadins té una sèrie d'elements propis, que comparteix amb altres viles on se celebren moros i cristians:

- Els personatges que hi participen i les funcions que desenvolupen. Tinent, sergent, cabo i mosqueters tenen una certa semblança amb els càrrecs que trobem en les filaes modernes, hereves de la soldadesca: capità, alferes, cabo i soldats.
- La revista de la tropa de mosqueters. A Bocairent encara se celebra, també, l'acte de la revista després de l'entrada, tot i que de manera diferent a Béznar on s'executa amb molta més solemnitat. En canvi, s'ha perdut a altres localitats on abans es feia com, per exemple, Cocentaina.
- La desfilada en dos files amb acompanyament de música militar, que es conserva en els actes d'alguna població, com, per exemple, Beneixama, si bé en la majoria de pobles s'ha perdut a causa del canvi de la formació a blocs o esquadres. En paraules de Domene, «es igualmente de origen militar la antigua forma de desfilas de las compañías de arcabuceros en dos hileras, que después han aumentado a cuatro, a seis o a ocho al incrementarse el número de festeros».¹⁴

Rendició d'honors pel tinent i el sergent abans del ball de la bandera

El relleu de l'escorta

- El ball, revoloteig o «ruedo» de la bandera, que s'executa actualment en algunes localitats com Banyeres, Beneixama, Villena, Saix, Cabdet, Castalla, Onil, etc., i que també es podia haver realitzat en alguna època a Bocairent. És un acte que també es manté en algunes poblacions andaluses amb festes morocristianes com, per exemple, Benamaurel, Zújar i Quéntar, amb denominacions distintes com «jugar la bandera» o «revoloteo».
- Els actes amb disparats. Des del nostre punt de vista, l'acte central de la celebració de Béznar és la disparada en la processó. Fer sonar els mosquets és el tret més important de la festa. Això mateix podia passar a Bocairent, com ho mostra la referència escrita més antiga sobre els moros, de l'any 1840, on un fester, el fabricant de draps Vicente Molina Bottella, declara que posseeix un vestit de turc per a disparar en la festa del patró Sant Blai.¹⁵ La finalitat principal de les festes era, per tant, descarregar l'arma, i, com a Béznar, el tirs s'efectuaven sobre tot en la processó patronal.

Per a González Hernández, l'acompanyament militar de les processons era un costum medieval, que es mantenia viu en el segle XVII, davant del perill freqüent de robatoris dels símbols religiosos de les dues cultures. Així, «en el caso cris-

13 ALCARAZ SANTONJA, A., *La dimensió lúdica...*, p. 100-105.

14 DOMENE VERDÚ, J.F., *Las Fiestas de Moros y Cristianos*, Sant Vicent del Raspeig, 2015, Univ. Alacant, p. 180.

15 ARXIU MUNICIPAL ONTINYENT, *Protocolos notariales de Martín Melchor Calabuig*, 1840, f. 260 r., 25-9-1840.

tiano, era frecuente que los musulmanes robaran el Santísimo Sacramento, como sucedió en el siglo XIV en Torreblanca (Castelló) que poco después fue recuperado y fue motivo de fiestas que perduraron en Valencia en siglos posteriores. También en la zona oriental de Andalucía (Granada, Jaén, Málaga, etc.) ha perdurado la escaramuza del robo y recuperación del patrón/a local, por lo que era habitual que saliera protegido por arcabuceros o por una compañía de cristianos».¹⁶

La festa dels mosqueters de Béznar conté, per tant, una sèrie d'actes que els investigadors consideren propis de l'alardo o de la soldadesca, des d'on es van incorporar a les festes de Moros i Cristians: pas de revista, ball de la bandera, disparada, càrrecs de la festa i desfilada militar. Això ens du a pensar que la celebració del vall de Lecrín pot ser, amb les diferències naturals i lògiques, semblant al que era el nostre alardo o primera soldadesca, quan encara no s'havia incorporat una companyia de turcs o moros i no es lluitava entre els bàndols ni es representaven les ambaixades. Les milícies urbanes, o els paisans que les imitaven, desfilaven amb pas militar acompanyats pel tambor, els càrrecs passaven la revista, es ballava la bandera i es participava en la processó patronal amb trons d'arcabussos i mosquets.

Aquest tipus d'alardo o soldadesca és generalment anterior a l'aparició dels moros i cristians, encara que és difícil delimitar amb nitidesa la frontera temporal i funcional entre els diferents tipus de festa. La festa de Béznar es podria enquadrar en el model que González Hernández anomena «alardo compost»;¹⁷ és a dir, no sols hi ha una comitiva de veïns que custodia el patró i dispara salves de pólvora («alardo senzill»), sinó que, a més, s'accentua l'element militar, hi ha acompanyament musical i apareix la desfilada d'uns veïns vestits de mosqueters i amb un ordre militarista representat pels càrrecs de la festa: tinent abanderat, sergent piquer i cabo.

De manera similar, a Bocairent i les poblacions de l'entorn també les milícies ciutadanes escortaven el sant en les processons, disparant els arcabussos i els mosquets. En paraules d'Ariño i Soler, «la funció de soldadesca, contràriament al que succeeix amb les naumàquies i els combats morocristians, es desenvolupa com un acte integrat en el programa de les festes patronals, tot presentant, d'un any per altre, un alt grau de continuïtat. Els membres de les milícies ciutadanes realitzen exhibicions d'alard i d'homenatge durant les processons i romeries, tot acompanyant el pas de les imatges dels sants dels patrons amb música, vol de banderes i salves d'arcabusseria».¹⁸

A Bocairent, les primeres notícies escrites sobre «revisar les milícies» o «fer la mostra» són de l'any 1634, on ja es men-

ciona l'existència de mosquets. També en les festes del mateix any va participar la companyia de soldats, la qual podia haver acompanyat amb dispars la processó de Sant Blai.¹⁹ Des de llavors es degué celebrar soldadesca amb mosquets i arcabussos en la processó general i, probablement, en la vespra del dia del patró.²⁰ El fet d'eixir dos dies a fer l'alardo el trobem, també, a altres localitats ben llunyanes, com és el cas de Huéscar (Granada), on «la soldadesca actuaba en dos momentos: la víspera y el mismo día de la fiesta».²¹

Prohíbides, l'any 1771, la soldadesca i altres diversions com els bous, els castells artificials, els coets, etc., pel rei Carlos III, té interès un document que, el 17 d'agost de 1796, l'ajuntament de Bocairent va dirigir al Consejo de Castilla on assenyala que des de 1632, en què es va votar Sant Blai com a patró de la vila, el dia del sant era festa d'església i de precepte i processó amb soldadesca. I afegeix: «La demostración de soldadesca se limitaba a disparar las vísperas y día de dicho santo, con evoluciones militares en las plazas y calles». Per això, els representants de la vila «suplicaban rendidamente el permiso para poder disparar en la mencionada función anual, y no en otra alguna...», autorització que es va concedir el 5 d'octubre següent.²² Des de llavors, els mosqueters han ocupat un lloc capital en les festes bocairentines.

Així doncs, encara que el «tro» és un «crujío»; que no «acompanyen» el capità a retirar-se a sa casa, sinó que «encierran» el tinent banderer a la seua; que no «ballen» o «revolotegen» la bandera, sinó que la «tremolan»; que el sant no «entra» a l'església al final de la processó, sinó que també «lo encierran», etc., les festes de Béznar guarden semblances significatives amb el que podien ser les nostres festes patronals en els segles XVII i XVIII, abans de l'aparició dels moros i els bàndols.

La diferència es troba, fonamentalment, en l'origen. Mentre que els mosqueters de Béznar procedeixen d'una germandat o confraria que es va crear com a una institució social en torn a una devoció religiosa, l'escorta del Santíssim Sagrament, els de Bocairent naixen de la transformació en filà o comparsa d'una companyia que feia desfilades militars i disparava davant del sant patró. I encara que els mosqueters granadins porten flors al barret, llaços, mocadors de seda i mantons a l'esquena, i utilitzen un mosquet sense metxa, podem considerar-los una associació que no sols és homònima de la bocairentina, sinó que comparteix característiques i singularitats pròpies del passat i present de les nostres festes de Moros i Cristians.

Josep Vicent Ferre Domínguez (text)
Francisco Ferre Beneyto (fotografies)

16 GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, M. Á., *Moros y Cristianos. Del alarde medieval a las fiestas reales barrocas* (ss. XV-XVIII), Alacant – Monforte del Cid, 1999, Diputación – Ayuntamiento, p. 218.

17 GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, M. Á., *Moros y Cristianos...*, p. 33.

18 ARIÑO VILLARROYA, A.; GÓMEZ I SOLER, S., *La festa mare. Les festes en una era postcristiana*. València, 2012, Museu Valencià d'Etnologia – Diputació, p. 93.

19 VANÓ SILVESTRE, F., *Bocairente. Fiestas a San Blas Obispo y Mártir. Soldadesca, Moros y Cristianos*, Bocairent, 1982, p. 16-19.

20 González Hernández, amb notícies de Vañó Silvestre, afirma que l'alardo de Bocairent de 1703 era «senzill», mentre que el de 1741 era ja «compost», amb el nom de «soldadesca». La diferència sembla, però, molt subtil.

21 MARTÍNEZ POZO, M. Á., *Moros y Cristianos en el Mediterráneo español. Antropología, educación, historia y valores*, Jaén, 2015, Universidad, p. 156. [Consulta en internet 22-10-2019].

22 MARTÍNEZ BARA, J. A., «Algunas noticias sobre el pasado del Bocairente festivo y trabajador»: *Revista Festes Moros i Cristians*, Bocairent, 1966, 3 p. s.n.

EL BOCAIRENT SUBTERRÁNEO, ALCABORES.

Alcabor Riego de la Huerta de la Fuente de la Alquería. Siglo XII. Partida la Huerta, zona Las Alquerías (1ª parte)

Antes de entrar a comentar cómo funcionaba y funciona en la actualidad el Riego de la Huerta, veamos primero de dónde sale el agua que abastece y llena la balsa de dicho riego, tan importante y que tantos beneficios aporta a los que tienen derecho a utilizarlo: el alcabor (1) del Riego de la Huerta.

Después del conocido como Riego del Vinalopó/Collado, le sigue en antigüedad el conocido como El Riego de la Huerta. Veamos a continuación parte de su historia.

ALCABOR Y Balsa Riego la Huerta. Año 1783-87. PARTIDA: LA HUERTA. ZONA: LAS ALQUERÍAS

Este alcabor se encuentra en el sitio llamado FONTANARS, zona Las Alquerías. En el año 1784 se hizo una petición a la cámara de Aragón del Consejo de Castilla, exponiendo que, en 17 de marzo de 1783, algunos de los interesados en el riego de la huerta del término de la villa, habían solicitado una junta para tratar un asunto de mucho interés. En la junta se propuso lo siguiente: intentar una excavación en el sitio llamado FONTANARS, con el fin de conseguir un aumento del caudal de aguas. Para dicha excavación se ofrecían a pagar, voluntariamente, diez sueldos por hora de riego de las que tuviera cada interesado. Por haber asistido a dicha junta una minoría de los interesados, el día 2 de abril se convocó otra para el día 13 del mismo mes, en la cual, dicho día aparecieron en la sala capitular setenta y dos individuos, de modo que sólo faltaron cuatro interesados, tres de ellos por ausencia y la otra, una viuda que no quiso nombrar representante.

Leída el acta de la junta del día 19 de marzo, unánimes se ratificaron en lo determinado por la menor parte asistente a la misma y añadieron que, en el caso de que por efecto de la excavación, se perjudicara a alguien en alguna fuentecilla de las inmediatas a la misma, se les hubiese de reintegrar de la propia, bien entendido que para poder conseguir esto del agua nueva, debían acreditar su derecho ante el ayuntamien-

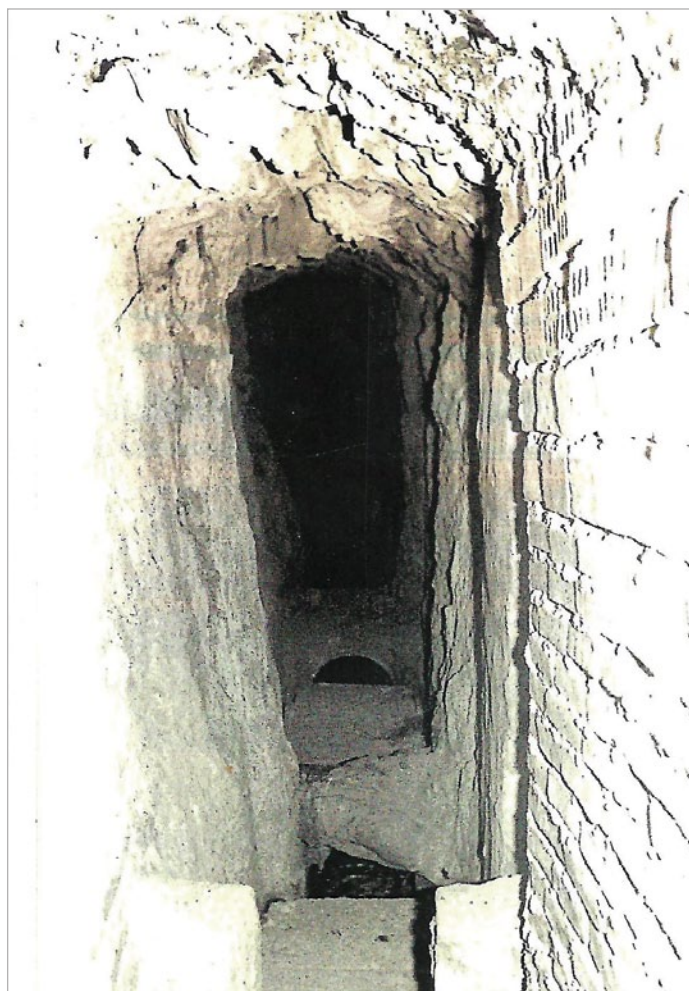
Panorámica zona "Las Alquerías".

to y cuatro electos nombrados, con cuyo conocimiento se les abonaría igual porción de agua que la que hubiese perdido por dicha causa. Fue aprobado sin discrepancia alguna.

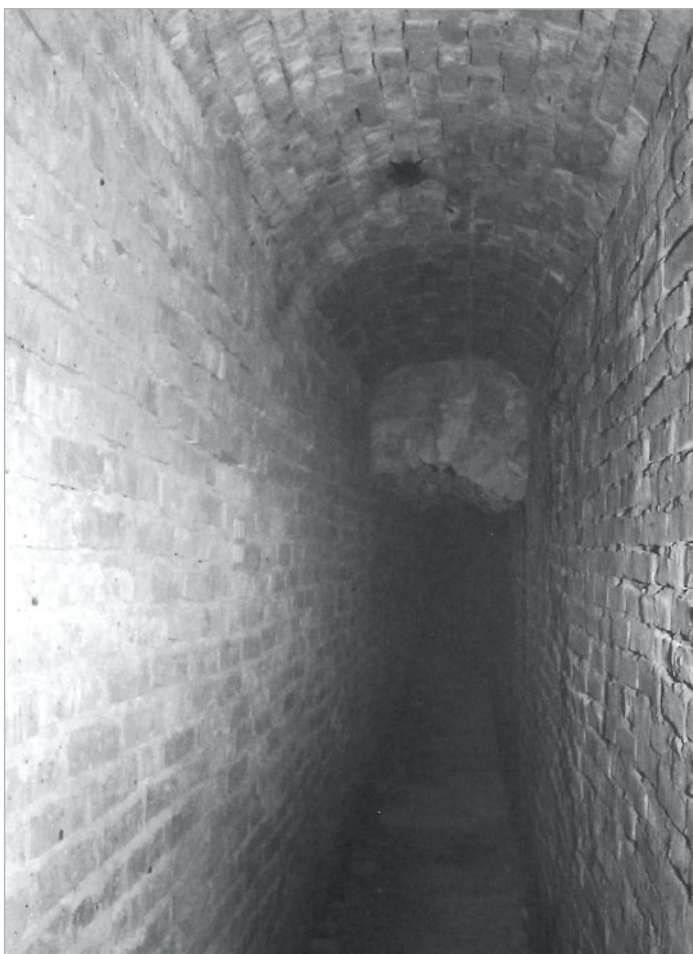
Después de un reconocimiento del terreno (realizado por expertos) se llegó a la conclusión de dónde debía hacerse la excavación y se empezó la mencionada excavación y mina subterránea de (2) ocho palmos de elevación, siete de anchura en piso, seis en el medio y cinco de altura. Comenzadas las obras en 19 de marzo de 1783 se continuó hasta el 15 de noviembre del mismo año, en cuyo intervalo de tiempo se trabajó por dos mineros Ciento cuarenta palmos (2), a saber, cuarenta de excavación y cien de mina cubierta, con un costo, incluido las herramientas, de dos mil diecisiete (3) reales y dieciseis maravedies de vellón. Las obras se habían parado en dicho mes. No obstante, que manaban unos cuatro dedos de agua por agosto y aparecía todo un frente de la misma destilando agua, a causa de no haber querido contribuir con los diez sueldos prefijados dos de los asistentes a la junta, ni tampoco los tres que no asistieron a pesar de ser todos ellos hacendados. En estos años, era alcalde ordinario de la villa de Bocairent, Don Francisco Belda y Pla.

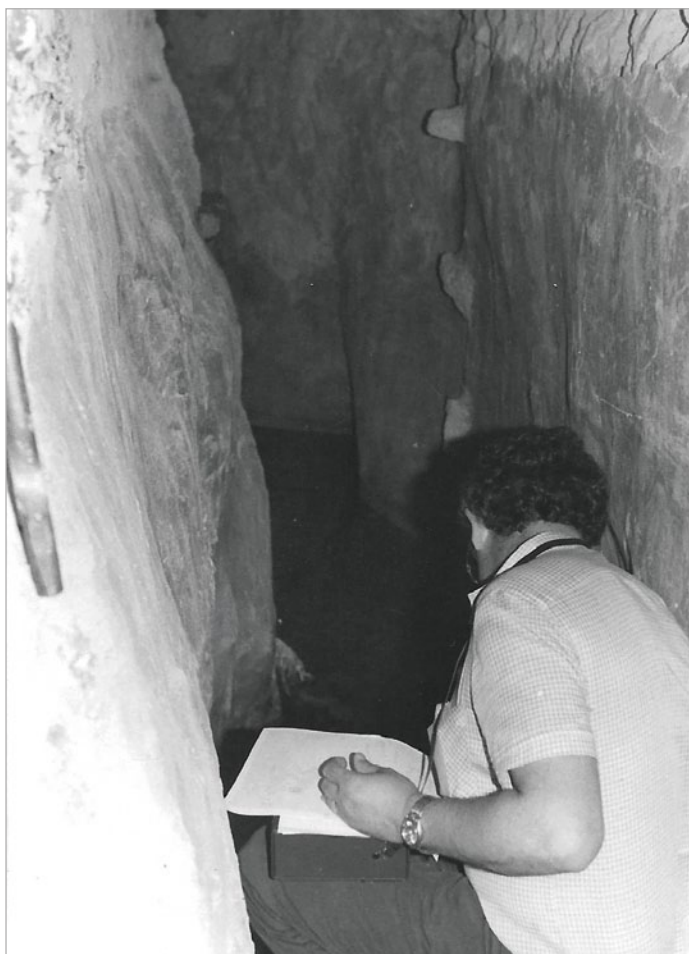
Boca de entrada al alcabor en el año 1982.

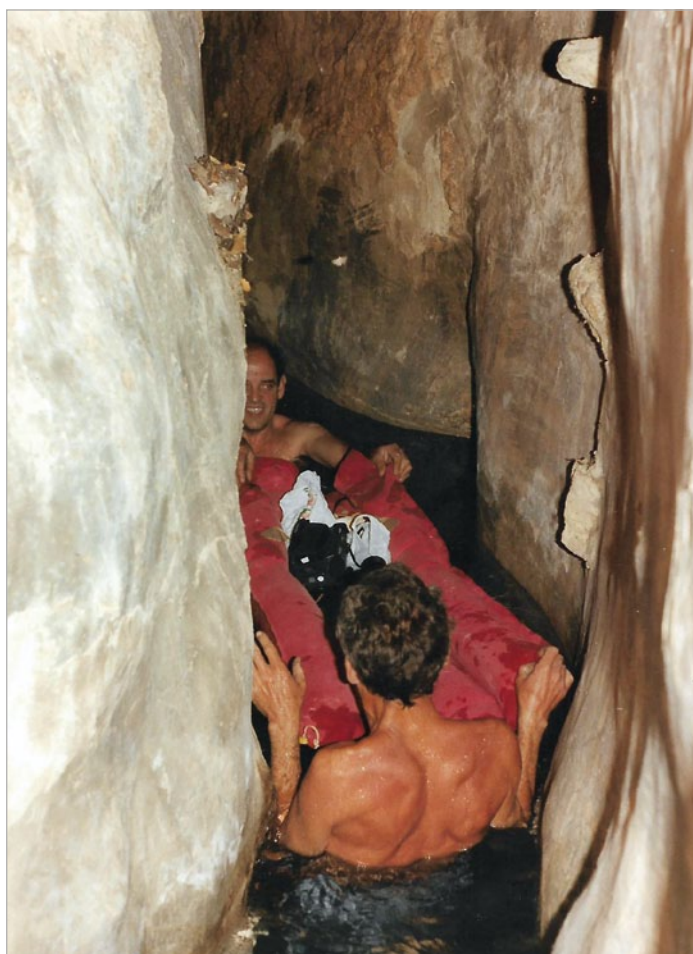
Detalle del Alcabor, tramo con el agua canalizada. En el año 1984.

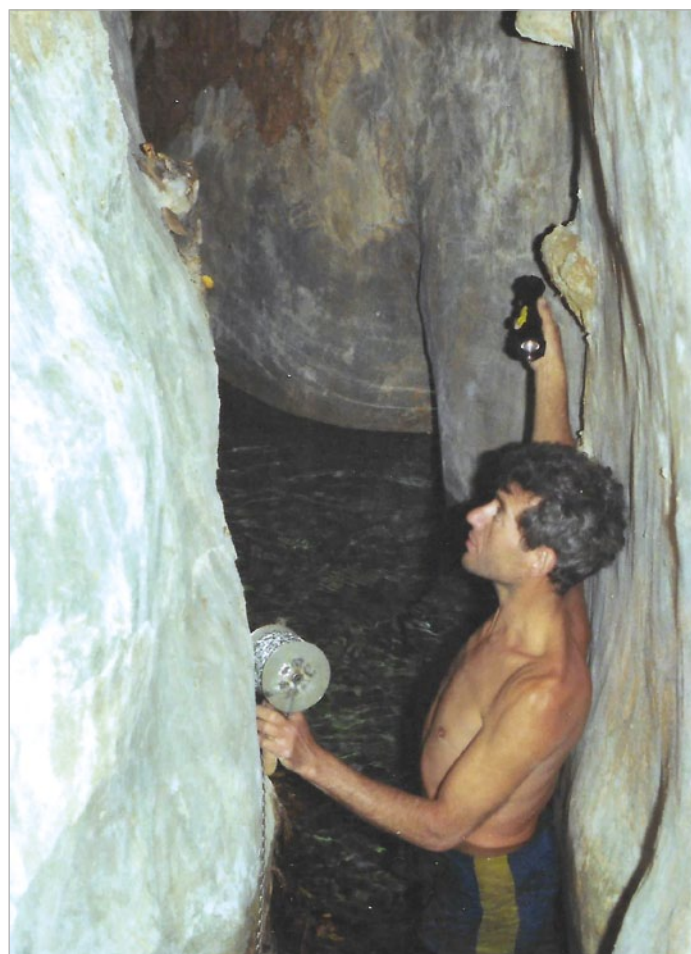
Bocairent. Alcabor Riego de la Huerta. Galería con más altura. En el año 1991.

Punto donde nace el agua. Detalle. 17-6-1984. Manuel Beneyto Bellver haciendo la topografía

*Entrando al alcabor (donde sale el agua). 4-8-91.
Van a filmar el tramo donde nace el agua, final del alcabor. R. Ballester y J. García*

*Detalle del mismo. 4-8-91
Ballester en el agua.*

Detalle de la bóveda y paredes de ladrillos del Alcabor. En el año 1991.

Detalle Alcabor y acequia. Paredes de ladrillos. En 1991.

Lo anteriormente dicho, es un extracto reducido del artículo publicado en 1974 en el programa de Fiestas de Moros y Cristianos de Bocairent, titulado: "Un pequeño problema de aguas de riego en Bocairent en 1783-87", conservado en la Sección de Consejos de Archivo Histórico Nacional, bajo la signatura legajo 37.155, año 1787. Julio. Número 18. (Por José Antonio Martínez Bara)

En la actualidad (1984), el alcabor ha sufrido alguna reforma, todo para ver si salía más agua y evitar, en lo posible, alguna pérdida de la misma por alguna grieta. Las medidas actuales son: Largo: 80'5m. Ancho: 0'5-0'6m. Alto: 1'80m.

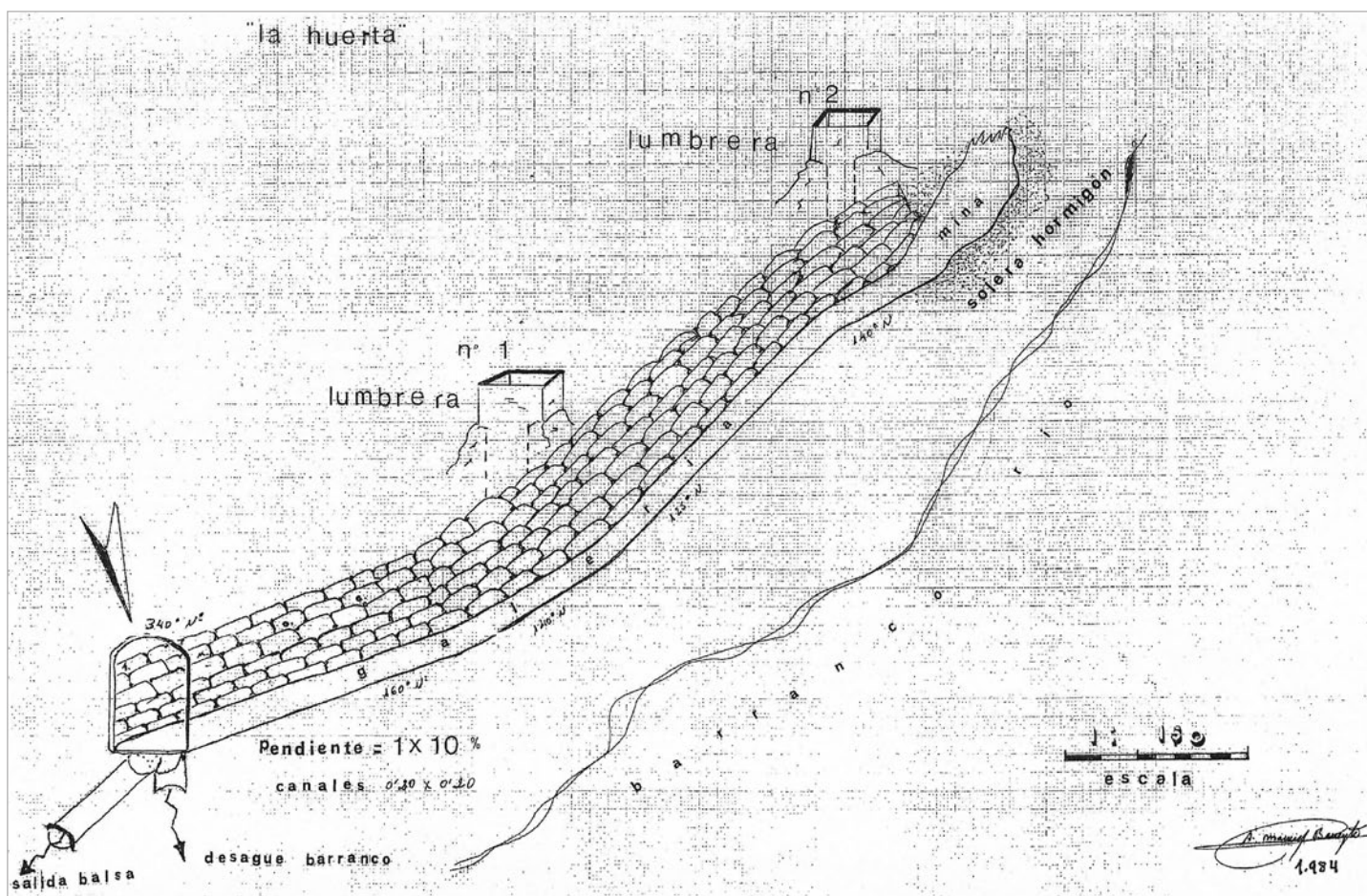
Ontinyent, junio de 2019

Rafael Doménech Domínguez.

Miembro de Aculliber.

Fotos del autor

Planos: A.M. Beneyto Bellver y D. José Joaquín Serna

En el año 1962 se realizó un estudio sobre las aguas y el alcabor del Riego de la Huerta. Éste corrió a cargo de D. José Joaquín Serna. Dicho estudio fue solicitado por el entonces

presidente del Riego de la Huerta D. Vicente Llinares Galbis. El resultado fue el que aparece a continuación.

OFICINA TECNICO-AGRICOLA
PINTOR SOROLLA, 9

VALENCIA

ESTUDIO DE AGUAS SUBTERRANEAS DE LA FINCA Y PARTIDA "LA HUERTA" PROPIEDAD DE LA COMUNIDAD DE REGANTES DEL MISMO NOMBRE, EN TERMINO MUNICIPAL DE BOCAIRENTE (Valencia).

Don Jose Joaquin Serna

Valencia 5 Octubre 1962

TELEFONOS OFICINAS 22 12 97 PARTIDAS 27 42 84

ESTUDIO DE AGUAS SUBTERRANEAS DE LA FINCA Y PARTIDA "LA HUERTA" PROPIEDAD DE LA COMUNIDAD DE REGANTES DEL MISMO NOMBRE, EN TERMINO MUNICIPAL DE BOCAIRENTE (Valencia)

CARACTERISTICAS.- La zona investigada corresponde al término municipal de Bocairente, partido judicial de Onteniente, provincia de Valencia y se halla comprendida entre los 38° 44' de latitud N. y 2° 59' de longitud E. medidas sobre el meridiano de Madrid.

Se encuentra emplazada la zona en la parte S. de Bocairente bajo el alto de Santa Maria y Salto de Alcoy de la cadena de montañas de Sierra Mariola.

El terreno es accidentado en el sitio de emplazamiento de la mina del manantial y formando suaves laderas hasta el valle.

La hidrografía es sencilla, pues la mina tiene su entrada por el propio barranco de recojida de aguas pluviales y el cual vierte sobre el Clarifino de cuya cuenca son tributarias sus aguas.

Las comunicaciones de la zona son fáciles a través de un camino acondicionado que llega hasta la Huerta. Su distancia a Bocairente es de unos 2 Km. para enlazar con la carretera de Villena a Onteniente del cual dista unos 15 Km.

La estación de ferrocarril más próxima es la de Onteniente. La distancia de Bocairente a Valencia por carretera es de 100 Km.

La Agricultura es en general de índices de producción baja a causa del suelo fuerte y margoso y la denudación de terrenos a causa de la vegetación alta y riegios.

De las únicas zonas regables del término municipal esta de la Huerta es una excepción al disponer de un caudal de agua para riego de unos 10 litros por segundo que permite el riego de unas 12 a 14 Ha.

El clima corresponde al de altura media de inviernos largos y fríos y veranos calurosos.

La media de precipitaciones atmosféricas es de unos 300 mm de lluvia anual.

Los vientos dominantes son del O. procedentes de la Hoya que suelen ser muy secos.

El principal ~~cauce~~ de las formaciones de corriente ~~es~~

BOCAIRENTE

subterráneas está justificado por la formación geológica del Cretáceo y Mioceno, formada principalmente por margas azules impermeables y cerradas, que no permiten la circulación de aguas por los estratos de sus formaciones geológicas.

Esta estratigrafía de margas ha originado una falla geológica de fisura abierta que discurre de S. a N. y la cual ha sido captada mediante un minado de unos 50 metros practicable por donde se canalizan las aguas hasta su salida.

ES.

TUDIO GEOLOGICO

Corresponde al período Terciario y serie Mioceno.

El Mioceno ocupa una gran extensión que se extiende desde Benejara a Muro de Alcoy

Presenta grandes y bruscas variaciones pero el sitio de enclavamiento del manantial corresponde a la facie continental y Burdigalense.

La potente formación de margas se denomina "tap" en la región, a causa de servir, según los naturales del país, de tapadera o costra del subsuelo. Cuando estas tienen color azulado se las da el nombre "tap azul"

La formación Miocena del manantial se estudia claramente con facilidad, en la mina. Esta empieza por el estrón calizo de chbonata cálcico para tomar contacto a unos 10m. de la embudadura con el potente banco margoso de contextura pétrea y con fisuras estratigráficas soldadas por las calizas de filtración que hacen de ello un todo impermeable.

La fisura que da origen al manantial procede del fondo del minado y fondo de solera. Es de suponer que esta fisura no sea única y que existen otras paralelas que escapan del minado por seguir la dirección de un solo ventero.

vs.

TUDIO DEL MINADO Y MANANTIAL

No admite duda que el minado y captación de las aguas, es deficiente, debido a no haberse ejecutado obras de consolidación de bóvedas e impermeabilización de la solera con pendier uniforme y continua, así como la formación de un minado al final de la misma, para formar una T de captaciones transversales.

Aunque no es segura esta circunstancia, debe correrse el riesgo, ya que los manantiales se multiplican cuando son hallados en serie y son de poco coste.

Se comprende este principio, ya que un minado longitudinal nunca podrá aumentar caudal, ya que solo hace el canalizar la falla geológica sin aportar mayor caudal que el existente en la fisura encontrada.

Con las obras propuestas, se consigue: primero, evitar los escapes de fondo por fugas en la solera y pérdida por filtración; segundo, regulación de la velocidad de las aguas y consolidación del suelo dando mayor corriente de evacuación, y tercero ampliación de área de captación con las galerías transversales con posible aportación de nuevos caudales.

Una vez efectuadas estas obras, deberá realizarse un acondicionamiento de galería y consolidación de bóvedas, regulando su anchura y altura en aquellos tramos de posibles derrumbamientos.

Según los datos de la prospección realizada, el caudal existente en un radio de acción de 20 metros aproximadamente es de 20 litros por segundo y una profundidad comprendida entre 20 y 30 metros contados desde la superficie del terreno de la mina en su parte superior superficial del monte.

Los trabajos de revestimiento de minas y galerías deben encomendarse a personal experto e idóneo que garanticen su buena ejecución.

Es cuanto he de manifestar a esa Comunidad como resultado de la investigación realizada en el pasado mes de septiembre en el manantial de "LA HUERTA"

Valencia 5 Octubre 1962

Firmado Don José Joaquín Serna

44

Se ha podido observar que las aguas del manantial llegan disminuidas al canal de salida en una gran proporción.

Las causas de esta disminución son debidas a la falta de una solera impermeable y continua que lleve las aguas al canal de abastecimiento.

Existe sin duda, unas fisuras de fondo de la mina, por donde se escapan parte de las aguas del manantial y que sale por grietas y fisuras de fondo que deben ser eliminadas de la forma siguiente:

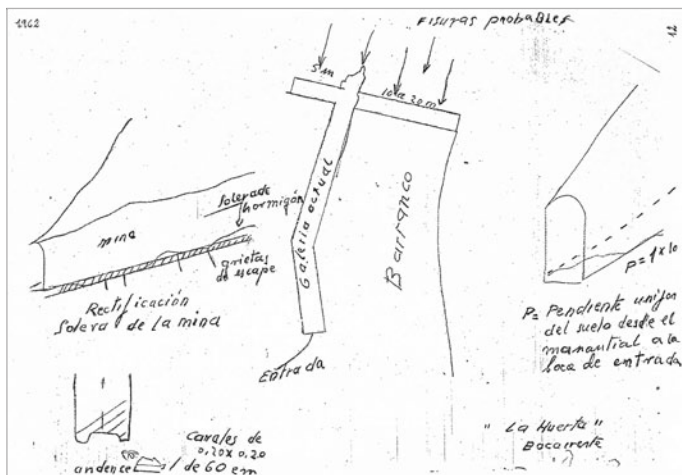
Se procederá a establecer una rasante única desde el fondo del manantial hasta la entrada de la mina, ya que hay suficiente pendiente para realizar la obra. Esta se llevará a efecto en dos secciones que cojan la mitad del minado derivando las aguas por la otra mitad, para luego establecer una segunda sección de trabajos.

Esto se consigue rellenando de gravas la mitad del minado que obligue a las aguas a circular por la otra mitad, y que permita cubrir con hormigones hidráulicos de 330 Kg. de cemento la solera de un lado por su correspondiente canal de 0'20 x 0'20

También puede realizarse las obras de la media sección encauzando las aguas con tableros hacia uno de los lados, rellenando de hormigón la sección secada y hacer una nueva derivación hacia la sección obrada para efectuar la misma operación en la otra mitad.

Corregida e impermeabilizada la solera, se procederá a hacer un nuevo minado transversal en forma de T desigual, siendo el brazo mayor el rectángulo al barranco que tendrá la longitud mínima de la anchura del mismo que aproximadamente fijo en 10 a 20 metros. El brazo menor, irá hacia el lado opuesto por si existiera alguna fisura en la ladera alta.

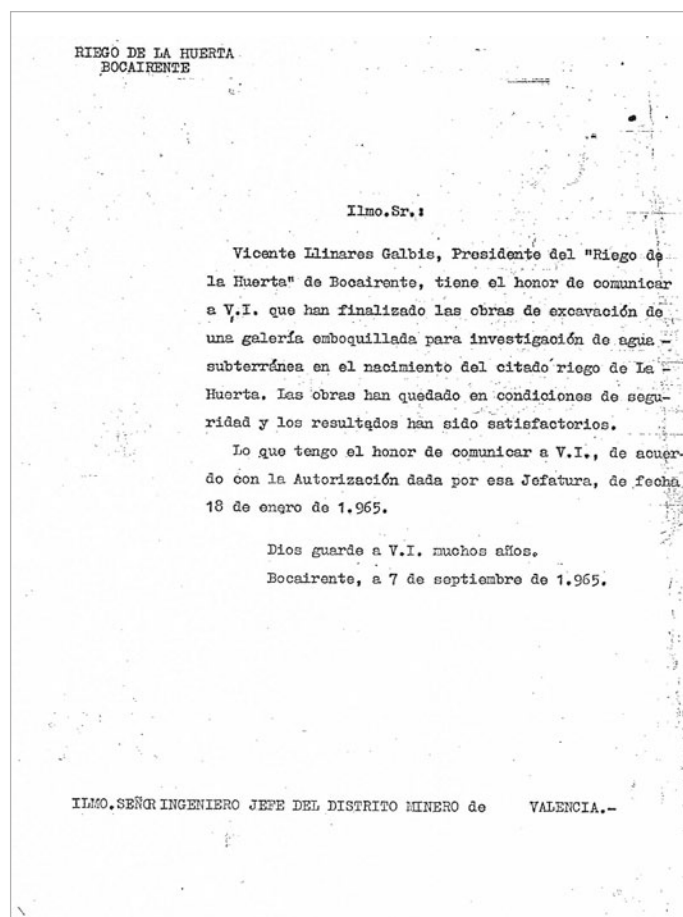
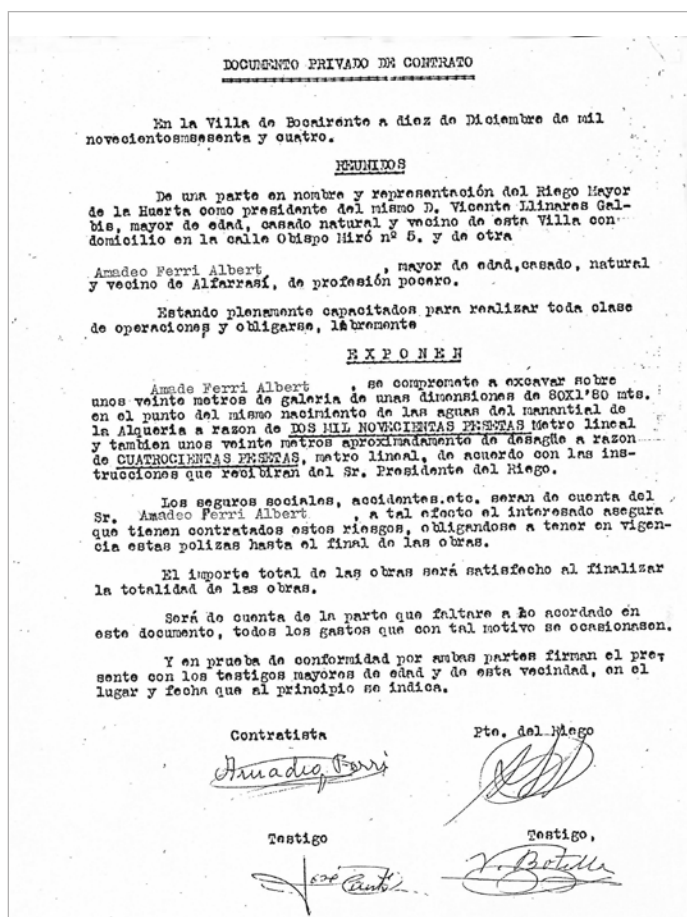
Esta mina transversal, cortará las fisuras acuíferas paralelas, ya que en geología y en terrenos margosos, estas fisuras suelen ser debidas a contracciones y compresiones del macizo margoso y no suelen producirse en una sola fisura, sino en una serie de ellas paralelas.

A finales de diciembre de 1964 siendo presidente del Riego de la Huerta D. Vicente Llinares Galbis, se contrató a (4) D. Amadeo Ferri Albert para realizar un trabajo de excavación en el alcabor del Riego de la Huerta. En el documento privado que sigue a este escrito, aparecen las condiciones de dicho contrato firmado por ambas partes.

Con fecha 7 de septiembre de 1965, D. Vicente Llinares Galbis envió una carta al Ilmo. Señor Ingeniero Jefe del Distrito Minero de Valencia. En dicha carta le comunicaba las obras de excavación de la galería de agua subterránea del Riego de la Huerta, y que los resultados habían sido satisfactorios.

El próximo capítulo estará dedicado a partir del punto donde sale la acequia del alcabor, pasando por el lavadero de la Alquería donde sigue la acequia y lleva el agua al azud o presa; desde ella nace otra acequia hasta la balsa de riego, pasando por otro lavadero cerca de ella. De esto ya hablaré en el próximo capítulo dedicado al Riego de la Huerta.

NOTAS ACLARATORIAS

- (1) Intentando aclarar (para aquellos que lo desconozcan) a qué llamamos alcabor en Bocairent, tengo que decir lo siguiente: he recogido los datos de varios diccionarios y ésta es la conclusión sobre el nombre ALCAVOR:
 - En el diccionario català-valencià-balear, de Alcover i F.B. Moll. Tomo I (A/ARQ) en las páginas 454-455 dice: ALCAVÓ o ALCAVOR (m).
 1. Cambreta que hi ha immediàtament damunt l'olla o cavitat del forn de coure pa, i serveix per torrar-hi ametles, cacau, pasta, etc., i per posar-hi llenya a eisugar (València, Sueca, Elx); cast. Alcabor
 2. Galería subterránea (Cocentina, Alcoi); cast. Mina. Les aygües qu'els entren per una mina o alcavó que ve de la presa del riu. Martí G., Tip. Mod.I, 9b
 ALCAVORAR. V. Tr. Fer un alcavó o galería subterrània (Alcoi).
 - En el diccionario enciclopédico Salvat Universal (página 389 del volumen 1) dice: ALCABOR. (Del árabe *al-qabw*, la chimenea, el humero) masculino. Murcia. Hueco de la campana del horno o de la chimenea.
 - El Diccionario de la Lengua Castellana, editado por la Real Academia Española, en el año 1884, en la página 44, dice: ALCABOR. (Del árabe , alcabor, cavidad). M. Pr. Murc. Hueco de la campana del horno o chimenea.
 - En el libro titulado "L'Ollería, Vila Reial. Aproximació a la seua història" (L'Ollería, 1989. GERMÀ RAMÍREZ ALEDÓN), en las páginas 74 a 77, aparece un apartado dedicado a *alcavors* que, entre otras cosas, dice: "hay un tercer sistema de riego no incluido en el estudio hecho por Sanchis Guarnier que creemos puede tener relación con los *alcavors* de l'Ollería: el *qanat*." Técnica iraní que consiste en una canalización subterránea de agua conectada a un conjunto de pozos de succión. Joan Coromines señalaba la existencia de estas construcciones, que las derivó del árabe hispano *qabu*, que quiere decir "vuelta, cúpula". Con el nombre de "mina o galería subterránea de agua", la encuentra Coromines "en muchas poblaciones, desde Xàtiva hasta la Marina y Norte de Alacant" y cita que: "a l'Ollería me explicaron que un *alcavó* nace, y no es agua de temporal".
 - Del libro publicado por el Institut d'Estudis Baleàrics, titulado "Les aigües cercades. (Els qanat(s) de l'illa de Mallorca", por M. Barceló, M.A. Carbonero, R. Martí, G. Roselló-Bordoy. 1986. En este libro se encuentran catalogados 13 alcabores de la isla de Mallorca. De él he sacado el siguiente párrafo sobre dichos alcabores que, como se puede apreciar por lo dicho anteriormente, se les conoce con el nombre de *qanat(s)*. En la página 7, en la primera aclaración, dice: "El plural de *qanat* es *qanawat*, pero a lo largo de todo el texto se formará el plural al catalán, manteniendo la forma árabe."
- Sirva este pequeño ejemplo, junto a los citados anteriormente, para detallar la palabra alcabor, que aunque según la zona o población, se conoce con diferentes nombres, todos se refieren al mismo tipo de construcción.
- (2) Longitud. La vara, 3 pies; el pie, 12 pulgadas. La vara se divide también en 4 palmos, y el palmo, en 4 cuartos. En Valencia: Vara, equivale a 0'906 m. Vara cuadrada, equivale a 0'8208 m² Vara cúbica, equivale a 0'7437 m³.
- (3) Monedas imaginarias. Equivalencias extraídas de *Resumen de las lecciones de Aritmética*, de D. José Dalmau Carles. Gerona. 1933

CASTILLA	CATALUÑA
El doblón de cambio, que vale 4 pesos sencillos.	La libra, que vale 20 sueldos.
El peso sencillo, que vale 15 reales vellón.	El sueldo, que vale 12 dineros.
El ducado, que vale 11 reales vellón.	El real catalán, que vale 24 dineros
La libra catalana equivale a 10 reales y dos tercios; o bien, 15 libras=8 duros; 3 libras = 8 pesetas.	
- (4) D. Amadeo Ferri Albert era de la localidad de Alfarrasí, de profesión pocero.